

Evropský sociální fond

Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti

VYSOKÁ ŠKOLA REGIONÁLNÍHO ROZVOJE PRAHA

GLOBÁLNÍ PROBLÉMY SVĚTA

Mgr. Jitka Evanová

PRAHA 2011

Název: Globální problémy světa

Autor: Mgr. Jitka Evanová

Počet stran: 99

Studijní opory určené pro studenty kombinované formy studia

Studijní program Regionální rozvoj, obor Management a regionální rozvoj

Studijní opory byly zpracovány v rámci Inovace bakalářského studijního programu v kontextu Boloňského procesu s důrazem na výsledky učení

OPERAČNÍ PROGRAM Praha Adaptabilita registrační číslo CZ.2.17/3.1.00/32599

Tato publikace neprošla redakční jazykovou úpravou

Vydala v elektronické podobě Vysoká škola regionálního rozvoje Praha

Žalanského 68/54

16300 Praha 17

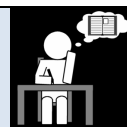
e-mail:

Praha 2011

Obsah

1 Globalizace a klasifikce globálních problémů	7
1.1 Globalizace	8
1.2 Globální problémy – definice a typologie	11
2 Chudoba a ekonomická zaostalost	17
2.1 Definice a měření	18
2.2 Rozvojové země.....	23
2.3 Rozvojová pomoc	26
2.3.1 Rozvojové dekády OSN.....	28
2.4 Nové jevy v mezinárodních ekonomických vztazích	29
3 Válka a mír	34
3.1 Konflikt	36
3.2 Role OSN v otázkách války a míru	39
3.2.1 Mírové operace OSN	40
3.2.2 Humanitární intervence	44
3.3 Mezinárodní terorismus.....	47
4 Populace.....	53
4.1 Krátce od počátku letopočtu po rok 2050	54
4.2 Základní demografické ukazatele.....	57
4.2.1 Plodnost a úmrtnost.....	57
4.2.2 Demografická struktura obyvatel.....	60
4.2.3 Střední délka života	61
4.2.4 Migrace.....	62
4.3 Výhled do budoucna	66
4.4 Některé mezinárodní aktivity	66
5 Potraviny.....	72
5.1 Základní pojmy	73
5.2 Základní čísla	75
5.3 Základní příčiny nedostatku potravin.....	78

6	Energie a životní prostředí	84
6.1	Energetické zdroje	85
6.1.1	Energetická bezpečnost EU	88
6.2	Životní prostředí	90
	Klíč k testům.....	97
	Literatura.....	98

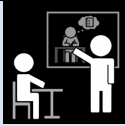
PRŮVODCE STUDIJNÍ OPOROU

Tato studijní opora k předmětu o globálních problémech světa vychází z literatury uvedené před každou kapitolou a v žádném případě se vzhledem k rozsahu a účelu nejedná o vyčerpávající studijní materiál. Jejím cílem je podat pokud možno stručný a zároveň dostatečně informativní přehled o dané problematice.

V českém prostředí je nejznámější prací zabývající se globálními problémy kniha profesora Jeníčka a docenta Foltýna *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*, z níž čerpá podstatná část práce. Jednotlivé kapitoly jsou však také doplněny o poznatky jiných autorů, kteří se probíranou problematikou mohou zabírat do větší hloubky, neboť jejich publikace jsou zaměřeny na konkrétní problémy a jevy. V první kapitole o globalizaci jsou to především práce *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy* od Cihelkové a kol., dizertační práce *K některým otázkám politické ekonomie přímých zahraničních investic* od Tomáše Evana a *Hospodářské dějiny 16.-20. století* Františka Stellnera a kol. Druhá kapitola o chudobě a ekonomické zaostalosti vychází hlavně z posledních zpráv některých agentur OSN, jejichž práce úzce souvisí s problematikou rozvoje. Třetí kapitola o válce a míru se kromě *Charty OSN* odvolává na některá základní díla politologů a teoretiků mezinárodních vztahů. Mezi ně patří Huntingtonův *Střet civilizací* a Fukuyamův *Konec dějin a poslední člověk*. Čtvrtá a pátá kapitola pojednávající o populaci a potravinách čerpá z knihy *Demografický a potravinový problém světa* od Zbyňka Kuny. Kapitola poslední o energetice a životním prostředí vychází z knihy Bedřicha Moldana *Globální problémy životního prostředí* a z publikace Asociace pro mezinárodní otázky *Energy Security in Central and Eastern Europe*. Tyto spolu s dalšími uvedenými v literatuře doporučujeme k podrobnějšímu prostudování, neboť přinášejí cenné poznatky, které se do této opory již nevešly.

VÝSTUPY Z UČENÍ	
<i>Po prostudování textu a vypracování úkolů v rámci studijní opory</i>	
BUDETE UMĚT ✓ globalizační éry 19. a 20. století s jejich předpoklady a základními charakteristikami ✓ základní globální problémy intersociální a přírodně-sociální povahy ✓ hlavní mezinárodní aktivity na jejich řešení spolu s odbornou kritikou některých sporných postupů	ZNALOSTI
BUDETE SCHOPNI ✓ sledovat současné globální procesy a jejich dopady na společnost ✓ sledovat konkrétní řešení konkrétních problémů a některá jejich dilemata ✓ rozlišovat problémy rozvojových a rozvinutých zemí	SCHOPNOSTI
ZÍSKÁTE ✓ osvojíte si teoretické základy měření vybraných ukazatelů a jejich důležitost pro možná řešení globálních problémů ✓ poznáte rozdílné a někdy méně známé názory na jednotlivé problémy	DOVEDNOSTI

1 GLOBALIZACE A KLASIFIKACE GLOBÁLNÍCH PROBLÉMŮ

VÝSTUPY Z UČENÍ	
<i>Po prostudování textu a vypracování úkolů v rámci této kapitoly</i>	
BUDETE UMĚT ✓ základní definice globalizace a její podobu v 19.století a nyní ✓ předpoklady globalizace ✓ základní charakteristiky průmyslové revoluce ✓ oblasti globalizace ✓ pozitiva a negativa současné globalizace ✓ definici globálních problémů a jejich základní klasifikaci	ZNALOSTI
BUDETE SCHOPNI ✓ sledovat současné globální procesy a jejich dopady na společnost ✓ zařadit problémy na národní úrovni do kontextu globálních problémů	SCHOPNOSTI
ZÍSKÁTE ✓ předpoklady k dalšímu sledování globalizačním procesů v oblastech, v nichž s různou rychlostí a intenzitou probíhají	DOVEDNOSTI

Literatura:

JENÍČEK, Vladimír; FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha: C.H.Beck, 2010, s. 3-23.

EVAN, Tomáš. *K některým otázkám politické ekonomie přímých zahraničních investic*. Praha, 2006. Disertační práce (PhD), s. 16-25.

EVAN, Tomáš. Globalizace – vznik a podstata fenoménu. *Christican College, TEXTY 2*, 01/2010, s.2-5.

CIHELKOVÁ, Eva; KŘÍŽKOVÁ, Jana; KUNEŠOVÁ, Hana; MARTINČÍK, David. *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy*. Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 2001, s. 21-26.

STELLNER, František a kol. *Hospodářské dějiny 16.-20.století*. Praha: VŠE, 2006, kapitoly 5-7, 9-12 a 17.

1.1 GLOBALIZACE

Globalizace je nejčastěji **definována** jako „snižování rozdílů v mezinárodních cenách zboží, tj. konvergence zbožových cen,“ (Evan 2006:16). Mezinárodní měnový fond ji definuje jako „rostoucí ekonomickou provázanost zemí světa díky zvyšujícímu se počtu různých přeshraničních transakcí zboží a služeb, svobodnému mezinárodnímu toku kapitálu a šíření technologií“ (Stellner a kol. 2006:125). A Světová banka: „Globalizace je svoboda a schopnost jednotlivců a firem volně spolupracovat v ekonomických záležitostech s příslušníky jiných států“ (Stellner a kol. 2006:125).

Předpoklady ke globalizaci vytvořila **průmyslová revoluce**, tedy „dlouhodobý proces zavádění strojů do výroby a s tím související dalekosáhlé hospodářské a sociální změny“ (Stellner a kol. 2006:35). Mezi základní příčiny průmyslové revoluce patří politická stabilita, akumulace kapitálu a s ní rostoucí ochota investovat, inovace výrobního procesu, výhodná geografická poloha (dostatek pracovních sil a dostupnost průmyslových center od zdrojů nerostného bohatství), dostatečně velký trh a další národní specifika. Tyto podmínky nejdříve splňovaly země dnešního Beneluxu, z velkých zemí pak Velká Británie (průmyslová revoluce se zde datuje do období 1760-1840), po níž o několik desítek let později následovaly další evropské státy, USA a také Japonsko. Země vycházejícího slunce se světu otevřela v polovině 19.století a modernizace spojená s rychlou industrializací a růstem počtu obyvatel zde začala probíhat během éry Meidži (1868-1912). Do Ruska začala průmyslová revoluce pronikat s jistými obtížemi koncem 19.století. Od druhé poloviny 19.století došlo postupně v industrizujících se zemích k velkému rozmachu masové a sériové výroby, ke zvýšení produkce a k zintenzivnění boje o nová odbytiště. S přelomem 19. a 20. století již hovoříme o světové ekonomice, neboť se na mezinárodním obchodu podílejí všichni, vzniká světový trh a

dochází k intenzivnímu pohybu lidí a kapitálu. Průmyslová revoluce se projevila ve všech oborech včetně důležitého zemědělství a v dopravě, která je pro globalizaci nezbytná (Stellner a kol. 2006:37-47).

Díky dálkovému obchodu, který sjednocoval trhy a hrál zásadní roli při propojování národních ekonomik, ke globalizaci začalo podle některých autorů docházet brzy po zahájení a během průmyslové revoluce, tj. po roce 1820, když poklesly přepravní náklady. Dříve se vyplatilo z dalek dovážet pouze luxusní (nekonkurenční) zboží, které nebylo možné vyrábět jinde (Evropa dovážela koření, cukr, hedvábí, Asie stříbro, vlnu, len apod.). Snižování přepravních nákladů však znamenalo, že se vyplatilo dovážet i běžné, konkurenční zboží, které lze vyrábět v podstatě kdekoli. Dovážené běžné zboží a rostoucí obchod mění nejen strukturu výroby ale i společenské uspořádání (bohatnoucí podnikatelé). V polovině 19.století Británie a další koloniální mocnosti otevřely prostřednictvím válek a tzv. diplomacie dělových člunů obchodu východní Asii (Čína a Korea v roce 1842, Siam snížil cla v roce 1855, Japonsko v roce 1848 a po roce 1860 se přidaly Indie a Indonésie). Ke snižování cel docházelo také v jiných částech světa, například ve Velké Británii byla snížena cla na dovoz obilí v roce 1846. Nízká cla a klesající přepravní náklady vedly k nárůstu mezinárodního obchodu a sjednocování cen na mezinárodních trzích (Evan 2006:17). Tato **první éra globalizace** „byla umožněna liberálním řádem, který panoval v Britském impériu [Pax Britannica]. Tento řád podporoval relativně liberální obchod, který byl umožňován vojenskou převahou a násilným otevíráním dalších trhů spolu s liberální legislativou“ (Evan 2010:2). Po nárůstu obchodu následovaly zahraniční investice, především britské společnosti investovaly a budovaly hlavně infrastrukturu na podporu obchodu (přístavy, železnice). „Spolu s kapitálem přicházely migrační vlny obyvatelstva. Práce a kapitál tak byly mobilní“ (Evan 2010:3). Tato „první globalizace“, kterou autoři nejčastěji datují od poloviny 19.století po světovou hospodářskou krizi ve třicátých letech století minulého, byla jiná, než **druhá éra globalizace**, jak ji známe dnes. Dezintegrace světového hospodářství po konci druhé světové války provázená znárodněním, izolací některých velkých ekonomik (ruské, čínské a částečně indické), hospodářským oslabením západoevropských států a americkou okupací Japonska umožnila „americkým nadnárodním společnostem orientovat se“ těmito směry (Evan 2010:4). Američané na rozdíl od Britů investovali přímo a místo hromadné migrace odcházely pouze manažerské špičky. Americké nadnárodní firmy „profitovaly na státních válečných zakázkách pro americká vojska v Evropě“ a po válce jim přes jejich klesající podíl

„konkureční výhoda obsazeného trhu zůstala“ (Evan 2006 a 2010:4). Američané si převahu v přímých zahraničních investicích udrželi až do 70.let 20.století, kdy se kapitál kumuloval i v dalších vyspělých zemích, které podporovaly své firmy a zaváděly protekcionistická opatření. Podle některých liberálních ekonomů „není možné [úspěch nadnárodních společností] vysvětlit tržním zprostředkováním“ (Evan 2010:4). Nadnárodní firmy tak musí mít oproti domácím podnikům nějaké výhody, aby byly schopny pokrýt náklady spojené s podnikáním v zahraničí. Ekonomové hovoří o dvou základních výhodách. První z nich je **výhoda čistého vlastnictví**, která zajišťuje zahraniční firmě vyšší výnosy či nižší náklady oproti domácím podnikům (např. know-how, patenty, firemní značky, jejichž monopol je chráněn nebo poskytován vládami určitého státu). Druhou je **výhoda alokace** závisající na hostitelské zemi (př. pobídky pro investory, které vytvářejí příznivější podmínky pro podnikání nadnárodních společností v daném státě) (Evan 2006). Na rozdíl od liberální britské globalizační éry založené na svobodném obchodu, je americká éra založena na spolupráci investujících (přímé zahraniční investice) nadnárodních společností a vládách států.

TAB 1.1 Srovnání britských a amerických zahraničních investic v 19. a 20. století

	Britské zahraniční investice v 19.stol.	Americké zahraniční investice ve 20.stol.
investoři	banky, jednotlivci, trh s obligacemi	korporace
typ investice	portfoliové, půjčky	přímé
odvětví	těžba, zemědělství, doprava	průmysl, těžba (hl.ropa), obchod
hlavní motivace	lokální příležitost na okamžitý zisk	globální strategie korporace
umístění investice	Evropa, USA, osídlované země (Kanada, Austrálie)	Evropa, Latinská Amerika, Kanada, Blízký východ (ropa)
migrace	podporovaná masová migrace	management korporací

Zdroj: Evan 2010:26, citováno z Gilpin, Robert (1975): *U.S. Power and the Multinational Corporation*. New York: Basic Books.

Lze shrnout, že v současné době firmy operují celosvětově, jsou vystaveny silné konkurenci, dochází k rychlému a levnému přenosu peněz a informací (vteřiny), zboží i osob (dny a hodiny). Roste propojenost světa a lidé jsou ovlivněni tím, co se děje na druhém konci zeměkoule do dříve nevídané míry. Cihelková a kol. hovoří o pěti **oblastech globalizace** (s.22):

1. finanční toky (banky, kapitálové trhy)

2. energetické zdroje (elektřina, ropa, zemní plyn atd.)

3. informační toky

4. obchod (zboží, služby, sblížení standardů)

5. trh práce (zaměstnanci, dělníci)

přičemž snižování rychlosti globalizace probíhá odshora dolů, tj. finanční toky jsou globalizované do větší míry než trh práce.

Globalizace má jako mnoho dalších jevů své výhody i nevýhody. Mezi její **pozitiva** patří liberalizace a růst obchodu, internacionalizace podnikání a tím stimulace růstu, růst konkurence, snižování nákladů díky informačním technologiím. Mezi **negativa** patří nepředvídatelné změny a šoky, růst nerovnováhy mezi zeměmi, růst nezaměstnanosti a sociálních rozdílů či šíření některých negativních jevů jako je terorismus (Cihelková a kol. 2001:23-24). Přestože existují snahy globalizační procesy zastavit či zvrátit, je to úsilí marné, které by vedlo k izolaci, růstu protekcionismu a nacionalismu, a tím k hospodářské i politické nestabilitě, a to zejména v malých zemích. Do hledání řešení negativ se musí „zapojit všechny subjekty politiky, hospodářství i finančnictví včetně mezinárodních institucí jako MMF, Světová banka a WTO. Stranou nemohou zůstat ani soukromé subjekty“ (Cihelková a kol. 2001:27).

1.2 GLOBÁLNÍ PROBLÉMY – DEFINICE A TYPOLOGIE

Globální problémy se **dotýkají celého lidstva** a jsou **řešitelné** pouze na **celosvětové úrovni**. Jejich vznik je podmíněn vzájemnou závislostí, která vzniká a roste globalizací. O globálních problémech se začalo hovořit až **po druhé světové válce**, i když již první světová válka a hospodářská krize 30.let 20.století naznačily, že se z lokálních problémů stávají problémy celosvětové. Určit počet globálních problémů i jejich jasné vymezení je složité. Záleží na konkrétních badatelích a autorech, kteří definují několik až třicet globálních problémů. Větší shoda existuje v jejich klasifikaci, jenž problémy rozděluje do **tří základních kategorií**:

1. Problémy intersociální povahy: či jinak mezilidských vztahů, které vznikají v lidské společnosti a jsou výsledkem různorodých a rozporných zájmů jejich částí (Jeníček-Foltýn 2010:6). Patří zde například problém války a míru, vztahů mezi „Severem“ a „Jihem“, ekonomická zaostalost rozvojových zemí a další.

2. Problémy přírodně-sociální povahy: vznikají kvůli narušeným vazbám mezi člověkem a přírodou a patří mezi ně problém ekologický, energetický, surovinový, potravinový a populační a další. Zařazení některých z nich je však problematické (viz kapitola 4).

3. Problémy antroposociální: tzn. problém budoucnosti člověka. Do této kategorie se řadí problémy přístupu ke vzdělání, zdravotní péči, lidským právům, bydlení, rychlá urbanizace apod. Tyto problémy lze také nazvat **subglobálními**, neboť se sice objevují všude, ale nejlépe řešitelné jsou na národních úrovních, proto se jimi tato opora podrobněji nezabývá.

I přes toto vymezení spolu všechny globální problémy navzájem souvisí a zlepšování v jednom z nich se může výrazně projevit v ostatních. Například pokrok v řešení otázek války a míru se s největší pravděpodobností odrazí v růstu ekonomické úrovně v některých zemích, snižování chudoby či zlepšování životního prostředí. Vývojem a možnými řešeními globálních problémů se zabývá **globalistika**, jejíž rozvoj byl možný teprve po konci studené války, během které bylo ze strany komunistických zemí možné pouze tzv. mírové soužití se zeměmi „kapitalistického západu“. Globalistika není samostatným vědním oborem, ale spíše interdisciplinární naukou, která umožňuje spolupráci mnoha vědních oborů.

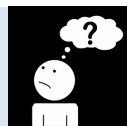
SHRNUTÍ KAPITOLY

Globalizace je nejčastěji definována jako konvergence zbožíových cen, tj. snižování rozdílů mezinárodních cen zboží. První éra globalizace začala krátce po začátku a během průmyslové revoluce v první polovině 19.století a pokračovala do světové hospodářské krize ve 30.letech 20.století. Byla umožněna liberálním řádem Britského impéria, který podporoval liberální obchod, vojenskou převahou koloniálních mocností, které otevíraly dříve izolované trhy a průmyslovou revolucí, jež mimo jiné přispěla k výraznému snižování přepravních nákladů. Po druhé světové válce se největší hospodářskou mocností staly Spojené státy americké, které pro své firmy využily dezintegrace světového hospodářství a ekonomického úpadku západoevropských zemí. Firmy v současné době operují celosvětově, jsou vystaveny silné konkurenci a dochází k rychlému přenosu kapitálu, zboží a služeb. Svět je propojen tak, že jsme ovlivněni událostmi na opačném konci světa. Současná globalizace v různé míře probíhá v pěti základních oblastech od finančních toků přes energetické zdroje po pracovní trh.

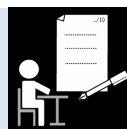
Globálními problémy, které je možné řešit pouze na celosvětové úrovni, se zabývá globalistika, interdisciplinární nauka, jenž ukazuje jejich vzájemnou provázanost a nutnost jejich řešení jako celku. Globální problémy dělíme do tří základních kategorií: intersociální, přírodně-sociální a antroposociální.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV K ZAPAMATOVÁNÍ

- ✓ průmyslová revoluce, globalizace, liberální obchod, globální problémy

KONTROLNÍ OTÁZKY

- ✓ Jak definujeme globalizaci?
- ✓ Co je to průmyslová revoluce a jaké jsou její příčiny?
- ✓ Jaké jsou hlavní rozdíly mezi první a druhou érou globalizace?
- ✓ V jakých oblastech probíhá současná globalizace?
- ✓ Co patří mezi pozitiva a negativa globalizace?
- ✓ Co charakterizuje globální problémy?
- ✓ Jak dělíme globální problémy?

KONTROLNÍ TEST**1. Globalizace neznamena:**

- a, konvergenci zbožových cen
- b, rostoucí ekonomickou provázanost
- c, rozvoj železniční dopravy

2. Co neplatí pro průmyslovou revoluci?

- a, je dlouhodobý proces
- b, začala v USA
- c, přináší důležité hospodářské a sociální změny

3. Co nepatří mezi základní příčiny průmyslové revoluce?

- a, politická stabilita
- b, dostatečně velký trh
- c, akumulace kapitálu
- d, nic z uvedeného

4. První éra globalizace:

- a, začala probíhat v 18.století

b, není spojená s růstem mezinárodního obchodu

c, je spojená s Pax Britannica

5. Globalizace na trhu práce probíhá:

a, stejně rychle jako globalizace finančních toků

b, rychleji než globalizace obchodu

c, pomaleji než globalizace energetických zdrojů

6. Co nepatří mezi pozitiva globalizace?

a, liberalizace obchodu

b, zvyšování konkurence

c, snižování nákladů

d, nic z uvedeného

7. Globální problémy se:

a, týkají celého lidstva

b, jsou řešitelné na národních úrovních

c, jejich počet je konkrétně určen

8. Co nepatří mezi globální problémy intersociální povahy?

a, válka a mír

b, ekonomická zaostalost rozvojových zemí

c, populační problém

9. Co nepatří mezi globální problémy přírodně-sociální povahy?

a, ekonomická zaostalost rozvojových zemí

b, potravinový problém

c, energetický problém

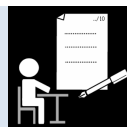
10. Globalistika:

a, je samostatný vědní obor

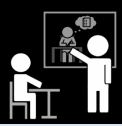
b, rozvíjí se po konci druhé světové války

c, je interdisciplinární

POZNÁMKY

2 CHUDOBA A EKONOMICKÁ ZAOSTALOST

VÝSTUPY Z UČENÍ	
<i>Po prostudování textu a vypracování úkolů v rámci této kapitoly</i>	
BUDETE UMĚT ✓ seznámíte se s problematikou rozvojových zemí a jejich postavením ve světové ekonomice ✓ seznámíte se s vybranými snahami o řešení rozvojových problémů ✓ naučíte se definovat různé podoby chudoby a nejčastější způsoby měření jejího rozsahu a hloubky	ZNALOSTI
BUDETE SCHOPNI ✓ zařadit státy podle stupně jejich rozvoje i výše jejich důchodu a určit jejich základní problémy ✓ dále pozorovat nové jevy v mezinárodních ekonomických vztazích	SCHOPNOSTI
ZÍSKÁTE ✓ osvojíte si teoretické základy měření lidského rozvoje a chudoby a jeho důležitost pro řešení problémů rozvojových zemí	DOVEDNOSTI

Literatura:

JENÍČEK, Vladimír; FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha: C.H.Beck, 2010, s. 27-90.

Dále srovnejte:

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. *Human Development Report 2010: The Real Wealth of Nations – Paths to Human Development*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.

UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT. *Trade and Development Report 2010: Employment, globalization and development*. New York: United Nations, 2010.

THE WORLD BANK. *Global Economics Prospects Summer 2010: Fiscal Headwinds and Recovery*. Washington DC: World Bank, 2010

THE WORLD BANK. *World Development Report 2010*. Washington DC: World Bank, 2009, s.361-389.

„Vždyť chudé máte stále kolem sebe.“ -Evangelium podle Matouše 26:11

„Ale dáváš-li hostinu, pozvi chudé.“ -Evangelium podle Lukáše 13:14

Chudé najdeme ve všech státech světa, i když problém ekonomické zaostalosti se týká především rozvojových zemí. Snahy o zmírnění, ne-li vymícení, chudoby na národní, subregionální či regionální úrovni jsou důležité a žádoucí, neboť nabízí řešení ušitá na míru konkrétním státům s konkrétními problémy. Avšak díky provázanosti světové ekonomiky, kdy se dílčí aktivity navzájem ovlivňují, a kvůli neutěšené situaci v mnoha rozvojových zemích, které mají nedostatek prostředků a mnohdy nefunkční státní systém, je vhodné problém chudoby řešit také na úrovni celosvětové.

2.1 DEFINICE A MĚŘENÍ CHUDOBY

Organizace spojených národů definuje **absolutní chudobu** jako **nedostatek prostředků k zajištění základních lidských potřeb**, který vede k bezmoci, ztrátě pocitu bezpečí a lidské důstojnosti. Podle Světové banky a dalších mezinárodních organizací má mnoho rozměrů od nízkých příjmů přes špatnou zdravotní péči po nedostatek vzdělání. Pro účely **mezinárodního** srovnávání posunula v roce 2010 Světová banka hranici **absolutní extrémní chudoby** z 1 USD na 1,25 USD na osobu a den, což je průměrná hranice chudoby v 15 nejchudších zemích světa. Výše 1,25 USD je uváděna v paritě kupní síly (PPP), to znamená kolik místní měny člověk potřebuje k nákupu stejného zboží, které by v USA stálo 1 dolar. Mez **mírné chudoby** byla stanovena na 2 USD/osoba/den v PPP.

TAB 2.1 Podíl chudého obyvatelstva na celkové populaci světa v roce 2005, v %

Region	1,25 USD/osoba/den (PPP)	2 USD/osoba/den (PPP)
Východní Asie a Pacifik	16,7	38,7
Evropa a střední Asie	3,7	8,9
Latinská Amerika a Karibik	8,2	17,1
Blízký východ a Severní Afrika	3,6	16,9
Jižní Asie	40,3	73,9
Subsaharská Afrika	50,9	72,9

Zdroj: World Bank, <http://data.worldbank.org/topic/poverty>. Přístup červenec 2011.

Podle odhadů Světové banky žilo v roce 2005 s méně než 1,25 USD na den 1,4 mld. lidí. Od roku 1981, kdy to bylo cca 1,9 mld. obyvatel, došlo tedy k absolutnímu poklesu o zhruba půl miliardu lidí (v procentech pokles z 52% na 25% obyvatel RZ), a to především díky hospodářskému pokroku Číny. Situace se však v absolutních číslech zhoršila v subsaharské Africe, kde počet nejchudších vzrostl téměř dvojnásobně z cca 200 mil. na cca 390 mil. lidí. Znamená to, že polovina obyvatel subsaharské Afriky není schopná naplnit své základní potřeby. V souvislosti s nedávnou světovou ekonomickou krizí, kdy rostly ceny pohonných hmot a jídla, je navíc pravděpodobné, že se počet nejchudších v celosvětovém měřítku opět zvýšil.

Hranice **národní chudoby** je v boji s chudobou důležitější, než mezinárodní mez a její výpočet závisí na průměrném příjmu konkrétní země. Jedná se o příjem, který je nutný k tomu, aby byl člověk schopen naplnit své základní potřeby v dané zemi.

Vedle absolutní chudoby můžeme měřit také **relativní chudobu**, která je závislá na určitém sociálním kontextu, a jedná se tedy o měření rozdílů v příjmech. Člověk může mít například dostatečný příjem na to, aby naplnil své základní potřeby, ale je považován za chudého, pokud má v porovnání s většinou obyvatel své země příjem nižší. Například v zemích OECD a EU je hranice relativní chudoby stanovena na 60% průměrného příjmu domácností.

Světová banka rozděluje země do tří skupin podle HNP na hlavu, a to země s **nízkým** (v roce 2008 975 a méně USD), **středním** (976-11905 USD) a **vysokým důchodem** (11906 a

více USD). Země se středním důchodem jsou dále rozděleny na státy s nižším středním důchodem (976-3855 USD) a vyšším středním důchodem (3856-11905 USD).¹

TAB 2.2 Počty států podle výše HNP/osoba/rok, 2008

Nízký důchod	Nižší střední důchod	Vyšší střední důchod	Vysoký důchod
43	54	46	67

Zdroj: World Bank: *World Development Report 2010*, s.377. „Státy“ ne vždy korespondují s politickou nezávislostí, ale vztahují se k jakémukoli území, pro které státy poskytují samostatné statistiky (například Mayotte jako jeden ze „států“ ve skupině s vyšším středním důchodem, je zámořským departementem Francie). Některé státy ve výčtu Světové banky naopak chybí (například Džibustko).

Nejchudším regionem co do výše HNP na hlavu je subsaharská Afrika, 30 jejích zemí patří do skupiny s nízkým důchodem a 10 do skupiny s nižším středním důchodem. Ve skupině s vyšším středním důchodem je šest zemí (Botswana, Mauricius, Gabon, Seychely, Namibie a Jihoafrická republika) a ve skupině s vysokým důchodem pouze jedna (Rovníková Guinea). Nejvíce zemí s nižším středním důchodem najdeme v jižní Asii, východní Asii a Pacifiku. Jsou zde například lidnatá Čína, Indie, Pákistán či Indonésie. K zemím s vysokým důchodem patří členové OECD, některé státy OPEC, čínský Hong Kong a Macao či některé ostrovy v Atlantickém oceánu.

Měření chudoby podle příjmu je často považováno za nedostatečné. Rozvojový program OSN (UNDP) od roku 1990 zveřejňuje ve svých **Zprávách o lidském rozvoji** (Human Development Reports) tzv. **Index lidského rozvoje** (Human Development Index – HDI), který se stal jedním z nejvýznamnějších ukazatelů kvality lidského života. Skládá se ze tří ukazatelů – očekávaná doba dožití (průměrná délka života a zdravotní stav obyvatel), dosažené vzdělání (gramotnost dospělých a ukazatel základního, středního a vysokoškolského vzdělání) a průměrný HNP/osoba/rok v paritě kupní síly (tj. průměrný životní standard). Jeho hodnota ukazuje, „jak daleko se země nachází od cílů, které jsou definovány jako optimální: průměrný věk dožití 85 let, možnost vzdělání pro všechny a 'slušná' úroveň příjmu (5000 USD/ob v PPP)“ (Jeníček-Foltýn 2010:32) a pohybuje se v rozmezí 0 (minimum) až 1 (maximum). V roce 2010 bylo na prvním místě Norsko (0,938), na posledním Zimbabwe (0,140). Česká republika byla s hodnotou 0,841 na 28. pozici. I zde jsou země rozděleny do tří kategorií, a to s **vysokou, střední a nízkou úrovní rozvoje**. Zatímco v roce 1960 žilo v první

¹ V roce 2010 byly stanoveny nové hranice, a to 1005 USD a méně pro země s nízkým důchodem, 1006-3975 pro země s nižším středním důchodem, 3976-12275 pro země s vyšším středním důchodem a 12776 a více pro země s vysokým důchodem.

kategorii 16%, v druhé 11% a v poslední 73% světové populace, v roce 1992 došlo k výraznému zlepšení – 22% v první skupině, 42% v druhé a 35% světové populace v nejméně rozvinutých zemích (UNDP World Development Report 1994: 95). Také rozdíl v hodnotách HDI mezi RTE a RZ se výrazně snižuje (důvodem je pokrok především ve vzdělání a zdraví, viz str.25). Výjimkou je subsaharská Afrika, kde rozdíl v letech 1980 až 2010 vzrostl a nejméně rozvinuté země (LDC), kde zůstal téměř stejný (viz TAB 2.3).

TAB 2.3 Hodnoty HDI, 1980-2010

Země	1980	1990	2000	2010
Rozvinuté				
- členové OECD	0,754	0,798	0,852	0,879
- nečlenové OECD	0,701	0,761	0,799	0,844
Rozvojové				
- arabské země	0,396	0,470	0,525	0,588
- V Asie a Pacifik	0,383	0,466	0,559	0,643
- Evropa a St. Asie	0,503	0,660	0,648	0,702
- Latin.Am. a Karibik	0,573	0,614	0,660	0,704
- J Asie	0,315	0,387	0,440	0,516
- subsahar. Afrika	0,293	0,354	0,315	0,389
- LDC	0,251	0,292	0,325	0,386
Svět	0,455	0,526	0,570	0,624

Zdroj: UNDP (2010): *Human Development Report 2010*, s.151.

Tabulka 2.3 ukazuje pouze průměrné hodnoty jednotlivých skupin, mezi jejímiž členy jsou velké rozdíly. Například na žebříčku poslední Zimbabwe má hodnotu HDI 0,140, tedy hluboko pod průměrem zemí subsaharské Afriky (v roce 1980 bylo její HDI 0,241, o deset let později 0,284, což byla její vůbec nejvyšší dosažená hodnota). Naproti tomu Keňa má nejvyšší hodnotu mezi zeměmi s nízkou úrovní rozvoje (0,470) a Rovníková Guinea se s hodnotou 0,538 zařadila do skupiny zemí se střední úrovní rozvoje.

I rozdíly HDI v rámci států jsou značné. Podle UNDP zpráv jsou významné rozdíly mezi vesnicemi a městy v mnoha rozvojových zemích, nejhorší regionální rozdíly na světě panují v

Nigérii, v Brazílii je patrná nerovnost mezi severem a jihem země (UNDP Development Report 1994 a 2007/8).

Odečteme-li od pořadí země podle ukazatele HDI její pořadí podle HNP na obyvatele, dostaneme „využití ekonomického růstu pro zlepšení životní úrovně obyvatel“ (Jeníček-Foltýn 2010:33). Čím vyšší kladné číslo, tím efektivněji využívá země svého ekonomického růstu k růstu životní úrovně obyvatel, čím vyšší záporné číslo, tím je země ve využití svého potenciálu méně efektivní. Například Tádžikistán je na 134. místě v případě HNP na osobu, ale na 112. místě v ukazateli HDI, po odečtení těchto hodnot dostaneme číslo 22, což je vysoká efektivita využití ekonomického růstu pro růst životní úrovně. Naopak Kuvajt je v případě HNP na obyvatele na 5. místě a v HDI na 47. místě, po odečtení hodnot dostaneme číslo -42, což značí nízkou efektivitu využití ekonomického růstu pro růst životní úrovně obyvatel. Záporné hodnoty mají převážně státy subsaharské Afriky a také země těžící ropu, Rusko, Čína i Indie. Česká republika má +10 (viz UNDP 2010:143-146).

Od roku 1997 uváděl UNDP ve svých rozvojových zprávách vedle HDI tzv. **Index lidské chudoby** (Human Poverty Index – HPI). HPI byl v roce 2010 nahrazen tzv. **Vícerozměrným indexem chudoby** (Multidimensional Poverty Index – MPI), který ukazuje nejen to, že je člověk chudý, ale také jak je chudý. Tento index měří míru chudoby ve třech ukazatelích shodných s HDI (zdraví, vzdělání a životní úroveň), které celkem zahrnují deset indikátorů, jimž je přiřazena různá váha (výživa, dětská úmrtnost, školní docházka, přístup k nezávadné vodě, elektřina v domácnosti, toaleta a další). Osoba je podle tohoto indexu chudá, pokud zaostává alespoň ve 30% vážených indikátorů. Ve 104 rozvojových zemích, pro které byl tento index vypracován, žije podle MPI cca jedna třetina obyvatel v chudobě, což je asi 1,75 mld. lidí. Tento počet převyšuje počet lidí, kteří musí vystačit s méně než 1,25 USD na den (1,4 mld. v roce 2005) a zároveň je nižší než počet obyvatel s 2 USD na den (2,6 mld.).

TAB 2.4 Rozdělení MPI chudých v RZ, v %

region	J Asie	Subsah. Afrika	V Asie a Pacifik	Lat. Amerika	Arabské země	Ev. a St. Asie
%	51	28	15	3	2	1

Zdroj: UNDP (2010): Human Development Report 2010, s.98. Zahrnuje 98% RZ zemí a 92% obyvatel.

Z tabulky 2.4 jasně vyplývá, že absolutně nejvíce MPI chudých je v jižní Asii (Indie), kde stejně jako v jiných zemích najdeme významné rozdíly mezi různými oblastmi (v Dillí je

14% obyvatel MPI chudých, v Biharu pak 81%). Subsaharské státy mají v průměru nejvyšší podíl MPI chudých na svém obyvatelstvu (45-69%) s velkými rozdíly mezi zeměmi (JAR 3%, Niger 93%).

Kromě počtu chudých měří MPI také intenzitu jejich chudoby – například člověk, který zaostává v 70% indikátorů je na tom hůř než osoba, která zaostává ve 40%. Na předních místech je podle MPI africký **Niger**, ve kterém je téměř 93% obyvatel chudých (tj. zaostává ve 30 a více % indikátorů) a průměrná intenzita jejich chudoby je 69% (tj. zaostávají v 69% indikátorů). Je-li chudoba měřena pouze podle výše příjmů, pak v chudobě žije „pouze“ 66% obyvatel s méně než 1,25 USD na den a 86% obyvatel s 2 USD na den. Pod národní hranicí chudoby strádá 63% obyvatel. Z dat je možné vyčíst mnoho dalších důležitých informací, například počty chudých podle jednotlivých indikátorů (88% obyvatel bez elektřiny) či podle místa bydliště (velké rozdíly mezi obyvateli vesnic a měst).² Proto má tento index podle výzkumníků navzdory nedostatkům dostupných dat zásadní význam pro vlády, jejich rozvojové programy i neziskové organizace. Neukazuje totiž pouze, kdo je chudý, ale také jak, a může jim tak pomoci vytvářet efektivnější programy pro boj s chudobou.

2.2 ROZVOJOVÉ ZEMĚ

Na základě výše uvedených měření rozdělují mezinárodní organizace země na **rozvinuté a rozvojové ekonomiky**. Jejich dělení se odlišují. Světová banka a Mezinárodní měnový fond kladou důraz na výši HDP na osobu a mezi rozvojové země řadí také tranzitivní ekonomiky (bývalé socialistické země s výjimkou členů OECD). Agentury OSN vycházejí i z dalších ukazatelů a tranzitivní ekonomiky do skupiny rozvojových zemí nezahrnují. UNCTAD (Konference OSN o obchodu a rozvoji) dělí země do tří skupin: rozvinuté, průmyslové země (země OECD bez Mexika a Turecka, plus noví členové EU a Izrael); **tranzitivní ekonomiky** (bez nových členů EU, postsovětské státy); rozvojové země (všechny ostatní).

Pro většinu rozvojových zemí je charakteristická vysoká negramotnost, špatně fungující státní správa, mladá populace, velké rozdíly mezi městem a venkovem, nízký HDP na osobu, nerozvinutý průmysl apod. Mezi zeměmi však existují velké rozdíly (Kuvajt s vysokým HDP na osobu a Zimbabwe na posledním místě ukazatele HDI atd.). V 60.letech 20.století proto byla byla vyčleněna podskupina **nejméně rozvinutých zemí** (LDC-Least

² Podrobná data pro všech 104 zemí lze najít na <<http://www.ophi.org.uk/policy/multidimensional-poverty-index/mpi-country-briefings/>>, červenec 2001.

Developed Countries), do které v roce 2011 patřilo 48 zemí (33 afrických, 14 asijských a 1 americká). Vedle nízkého HDP per capita (mění se v čase, nyní je pod 750 USD) je podíl průmyslu na HDP nižší než 10% a míra analfabetismu přesahuje 80%. Do této skupiny patří například Rovnická Guinea, která podle výše příjmů sice patří podle Světové banky mezi země s nižším středním důchodem (většina příjmů pochází z těžby ropy, odečteme-li od HNP na obyvatele index HDI, dostaneme číslo -78, které ukazuje velice nízkou efektivitu využití ekonomického růstu pro růst životní úrovně), ale další kritéria pro zařazení do LDC splňuje. Dostat se z této skupiny je velice těžké. Od roku 1960 se to povedlo pouze pěti zemím (Sikkim se v roce 1975 připojil k Indii, Botswana 1994, Cape Verde 2007, Nigérie 2010 a Maledivy 2011).

Rozvojové země se v současnosti rozkládají na 58% souše (RTE 24%), žije v nich 78% světového obyvatelstva (RTE 15%), ale vyprodukují pouze 19% světového HDP (RTE 74%) a podíl na světových exportech je 25% (RTE 73%). HDP na obyvatele je pro RZ 1.934 USD a 19.995 USD pro RTE (USD v cenách roku 2006) (Jeníček-Foltýn 2010:29-30). Vysoký rozdíl v příjmech mezi RZ a RTE se neustále zvyšuje, ale v posledních letech stále pomaleji. Jeníček s Foltýnem (2010:30) pro své výpočty využívají **Giniho koeficient**, který vyjadřuje **nerovnoměrnost v rozdělení příjmů**. Má hodnotu od 0 (naprostá rovnost příjmů) do 1 (absolutní nerovnoměrnost). Tento koeficient se běžněji používá pro měření nerovnoměrného rozdělení příjmů v rámci států. Nejmenší rozdíly vykazují země EU, nejvyšší Jihoafrická republika, jižní Amerika, Čína a USA. Je pravděpodobné, že tato nerovnoměrnost bude i nadále trvat. Jeníček s Foltýnem uvádějí, že pro absolutní snižování rozdílu by musel být průměrný růst HDP na hlavu v RZ více než desetkrát větší než v RTE, což je nemožné. Uvádějí příklad – ekonomická úroveň RTE je 100 a RZ 10, u obou vzroste HDP na obyvatele o 5%, v RTE vzroste ekonomická úroveň na 105 a v RZ na 10,5; původní rozdíl 90 se tedy i při stejném růstu zvětší na 94,5 (Jeníček-Foltýn 2010:35). Skutečná data jejich příklad potvrzují. HDP rozvojových zemí výrazně rostlo i během nedávné krize a růst pokračoval i v roce 2010. Mezi státy vykazující největší růst patří Singapur (14,5% podle dat Světové banky pro rok 2010), Čína (10,3%), Etiopie (10,1%), Indie (9,7%), Argentina a Burkina Faso (9,2%), Zimbabwe (9,0%). Většina dalších rozvojových zemí rostla o 4-8%. Růst u většiny RTE byl daleko nižší, nejlépe na tom bylo v roce 2010 Švédsko (5,5%). Průměr Evropské unie byl 1,8% se značnými rozdíly (Německo 3,6%, Irsko -1% a Řecko -4,5%).

Navzdory vysokému ekonomickému růstu RZ potvrzuje zvyšující se rozdíl mezi příjmy těchto zemí a RTE také poslední rozvojová zpráva UNDP. V letech 1970-2010 rostl příjem na hlavu o 2,3% v RTE a pouze o 1,5% v RZ (UNDP 2010:42). Ovšem vývoj HDI ukazuje podle výzkumníků optimističtější obrázek. **Rozdíl mezi RTE a RZ se v ukazateli HDI snížil** mezi lety 1990-2010 o přibližně pětinu (od roku 1970 o cca čtvrtinu). Například pro Mali a Nepál (obě ve skupině LDC) se HDI od roku 1990 téměř zdvojnásobil a u Norska, které je nyní na prvním místě a v roce 1990 bylo na místě šestém, se HDI snížil z 0,983 na 0,938. Rozvojové země pokročily v oblasti zdraví a vzdělání a pomalu se přibližují úrovni RTE, i když rozdíly jsou stále velmi vysoké. Zpráva UNDP však upozorňuje, že výrazný pokrok se netýká všech zemí (například v zemích bývalého Sovětského svazu dokonce došlo ke snížení věku dožití) a samotný index také nic neříká o kvalitě vzdělání. Srovnáním dat HDI během čtyřiceti let (1970-2010) však došli pracovníci UNDP k závěru, že „významná korelace mezi ekonomickým růstem a zlepšením zdraví a vzdělanosti chybí...respektive je v čase statisticky nevýznamná“ (UNDP 2010:45). V Číně byla v roce 1970 naděje dožití pro narozenou dívku 63 let a v Tunisku 55 let. Průměrný růst byl během daných čtyřiceti let v Číně 8% a v Tunisku 3% a naděje dožití pro čínskou a tuniskou holčičku jsou nyní 75 a 76 let. Růst naděje dožití byl zaznamenán i v zemích, jejichž HDP pokleslo (Írán, Venezuela). Důvodů rychlejšího zlepšování zdraví a vzdělanosti je mnoho (inovace a technologie ve zdravotnictví, levná vakcinace, rychlý přenos myšlenek mezi zeměmi atd.), ale UNDP zdůrazňuje roli vlád. Ukazuje se například, že „přechod k demokracii snižuje dětskou úmrtnost o 5 na 1000 zemřelých dětí“ (UNDP 2010:52).

Přes celkové snižování rozdílů v HDI mezi RTE a RZ existují stále jako v ostatních případech velké **rozdíly mezi státy i uvnitř nich**. Lze zobecnit, že jsou státy, u kterých byl zaznamenán pokrok ve všech třech ukazatelích HDI (Čína, Brazílie), u jiných rostl HNP, ale hodnoty u vzdělání a zdraví zůstaly na stejné úrovni, či tomu bylo naopak. A pak jsou země, ve kterých se nezlepšilo nic (Pobřeží Slonoviny), nebo se situace dokonce zhoršila (Zimbabwe, Demokratická republika Kongo). Podíváme-li se na rozdíly uvnitř států, zjistíme, že korelace s příjmem je zde daleko vyšší, jak ukazují data pro skupiny s vysokým a nízkým příjmem. V zemích subsaharské Afriky byla v devadesátých letech průměrná dětská úmrtnost mezi 20% obyvatel s nejnižším příjmem 99 na 1000 dětí, zatímco u horních 20% 63 na 1000 dětí (Jižní Asie 90 a 55, arabské země 70 a 34, Evropa a střední Asie 69 a 42) a rozdíly v gramotnosti jsou také značné (UNDP 2010:74).

2.3 ROZVOJOVÁ POMOC

„Nedávejte jim ryby, ale naučte je rybařit.“

Literatura uvádí široké spektrum pohledů na důvody zaostalosti rozvojových zemí. První z nich viní dřívější kolonialismus, a především bývalé metropole jsou proto zodpovědné za řešení neutěšené situace rozvojových zemí (marxistická škola, levicoví intelektuálové). Na druhé straně spektra jsou názory, podle kterých nejsou rozvojové země schopny výrazného ekonomicko-sociálního rozvoje, jak ukázalo více než padesát let jejich nezávislosti. Mezi těmito dvěma krajnostmi existují kompromisní stanoviska, která se snaží pomoci situaci v rozvojových zemích řešit bez hledání viníků. Pravděpodobněji nejviditelnější snahou o řešení problémů chudoby je **rozvojová pomoc**, která má své nadšené stoupence i důsledné kritiky. V roce 1970 byla Valným shromážděním OSN přijata hranice 0,7% HDP, kterou mají státy věnovat na rozvojovou pomoc (poskytnutá částka by měla podle OSN stačit na snížení chudoby podle rozvojových cílů tisíciletí). Tuto hranici dosáhlo a převyšuje pět států (Dánsko 0,84%, Lucembursko 0,81%, Nizozemí 0,80%, Norsko 0,92% a Švédsko 0,89%). Ostatní země jsou hluboko pod touto hranicí (USA 0,22%, i když poskytuje absolutně nejvyšší částky). Ovšem až 40% této „pomoci“ RTE z RZ odčerpají zpět ve formě tarifních a netarifních překážek obchodu (Jeníček-Foltýn 2010:61). Počet **kritiků** současné rozvojové pomoci proto stále roste, a to i mezi příjemci. Například původem zambijská ekonomka Dambysa Moyo pracující pro Světovou banku, vydala v roce 2009 knihu *„Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is Another Way for Africa,“* ve které tvrdí, že rozvojová pomoc má negativní vliv na africké země a měla by být postupně omezována a ukončena. Autorka se spolu s neoliberalními ekonomy shodne v tom, že oficiální rozvojová pomoc podporuje neefektivní státní správu a zkorumpované nedemokratické politiky, deformuje trh a podporuje závislost na dárcích. Ke kritice se přidávají i některé neziskové organizace (mnohdy na penězích z rozvojové pomoci závislé), podle nichž je téměř třetina rozvojové pomoci „neviditelná“ (Carbonnier Gilles (2010): *Official Development Assistance Once More Under Fire from Critics*. In: *International Development Policy Series 1/2010*, s.137-142). Téměř 20% pomoci bylo totiž podle nich v roce 2003 investováno do neefektivních, zaostalých technologií a 14% na splácení dluhu. **Obhájci** rozvojové pomoci považují knihu *Dead Aid* za příliš zjednodušenou a tvrdí, že úplné zastavení pomoci by vedlo k dramatickému zhoršení situace v mnoha rozvojových zemích, která by dále ohrozila jejich křehkou stabilitu a vedla ke konfliktům. V Malawi (LDC) se například pod povrchem bublající problémy naplno projevíly

po (z politických důvodů) zastavení pomoci ze strany Velké Británie a USA. Zastánci a kritici se však shodnou, že odbourání bariér mezinárodního obchodu je pro snižování chudoby rozvojových zemí klíčové. Začít by se podle nich mělo výrazným omezením dotací zemědělských produktů v EU a USA, které by povzbudilo domácí producenty v RZ a zvýšilo jejich možnosti prodeje výrobků na svých i zahraničních trzích. Tento názor vychází z prací Friedricha A. von Hayeka a tzv. **Washingtonského konsenzu**, který byl publikován Světovou bankou a Mezinárodním měnovým fondem v roce 1990 a je seznamem předpokladů fungující tržní ekonomiky (vyrovnaný rozpočet, liberalizace obchodu, snížení bariér vstupu na trh a další). Stát je odpovědný za budování infrastruktury a právního rámce, které jsou pro fungování tržní ekonomiky nezbytné. Jeníček s Foltýnem uvádějí dvě alternativy neoliberálních řešení. **Neokeynesián** James Tobin (profesor v Yale) navrhuje zdanění spekulativních kapitálových transakcí, která by se „stala zdrojem příjmů pro rozvojové země, tzv. Tobinova daň“ (Jeníček-Foltýn 2010:66). Jeffrey Sachs je čelným protagonistou tzv. **komplexní klinické ekonomie**, podle které nestačí při boji s chudobou pouze monetaristká opatření, ale je třeba zabývat se také přístupem ke vzdělání, lékařské péči, vodě, bydlení, zaměstnání atd. (Jeníček-Foltýn 2010:66-67).

Stejně rozporuplné reakce jako rozvojová pomoc vyvolává **odpuštění dluhů** nejchudším zemím. Podle odhadů Mezinárodního měnového fondu a Knihy světových faktů CIA (CIA World Factbook) patřily v roce 2010 mezi nejzadluženější země většinou rozvinuté ekonomiky (př. Japonsko 225% HDP, Řecko 144% HDP, Island 123% HDP), i když na předních místech najdeme také některé RZ (Zimbabwe podle CIA 149%, podle MMF 76% HDP a Súdán 94 resp. 72% HDP). Čtyřicet rozvojových zemí (29 z nich v subsaharské Africe) tvoří skupinu „**vysoce zadlužených chudých zemí**“ (highly indebted poor countries – HIPC), které mají kvůli své chudobě a výši dluhu, jenž nejsou schopny splácet, nárok na zvláštní pomoc MMF a Světové banky a kterým mohou být dluhy potenciálně odpuštěny. Kritici tohoto postupu upozorňují na to, že podporuje nezodpovědné chování vlád, které si po odpuštění dluhu půjčují znovu a peníze mnohdy používají na nákup zbraní, místo aby podpořili vzdělání či lékařskou péči. Obhájci vyzdvihují úspěchy některých zemí, kterým částečné odpuštění dluhu pomohlo. Například v Tanzánii mohla vláda zrušit poplatky na základních školách, což podle britské neziskové organizace Jubilee Debt Campaign³ vedlo k 66% růstu školní docházky.

³ viz Bible, kniha Leviticus 25:8-17, kdy mají Židé odpouštět svým dlužníkům během tzv. milostivého léta.

Zadluženost se stala světovým problémem v 80. letech 20. století a má velice negativní dopady na světovou ekonomiku. Mezi ně patří: negativní vliv na mezinárodní obchod se zbožím a službami (nedoplatky, nedostatečná bonita); brzdí rozvoj ekonomické spolupráce a integrační snahy například v Latinské Americe, která je vůbec nejvíce zadluženou oblastí na světě; nedostatek deviz rozvojovým zemím brání v dovozu nových technologií a know-how, což je vytěsňuje na okraj světové ekonomiky.

Rozvojové a ostatní státy si začaly půjčovat již během 50. a 60. let minulého století, kdy hospodářství rostlo a byl dostatek podnikatelského a zápůjčního kapitálu. Půjčky a úvěry byly vládní či vládami garantované. Mnoho rozvojových zemí však půjčené prostředky využívaly neefektivně. Místo modernizace a strukturálních změn se zaměřily na prestižní projekty, krytí schodků běžných platebních bilancí, armádu apod. Tomuto nezodpovědnému chování přispívala studená válka a soupeření supervelmocí o vliv v „neutrálních“ státech třetího světa (např. Somálsko mělo svého času největší armádu v Africe díky sovětským a později americkým penězům). V 70. letech se situace změnila kvůli růstu cen prvovýrobků a prvnímu ropnému šoku. Rozdíly mezi rozvojovými zeměmi se zvětšily. Růst bohatství především ropu vyvážejících zemí a očekávání soukromých bank vedly ke štědrým půjčkám, které převážily a někdy nahradily půjčky vládní. Počátkem 80. let však došlo kvůli poklesu cen prvovýrobků a druhému ropnému šoku k zhoršení problému zadluženosti. Začíná se hovořit o dluhové krizi, která se stává globálním problémem. Nejcitelněji se dotýká chudých rozvojových zemí, které se ocitají v tzv. **začarovaném kruhu zadluženosti**. Mnoho států není schopných své závazky splácet a jsou nuceny si znovu půjčovat, aby mohly platit alespoň úrok a úmor. Jeníček s Foltýnem píše, že „čistý odliv prostředků z RZ (suma splátek úvěrů a úroků) převyšuje příliv zdrojů už od roku 1987“ (s.45).

Výše uvedené aktivity MMF a Světové banky jsou výrazem mnohých snah o řešení problému zadluženosti, které se datují do druhé poloviny 80. let, kdy se přijalo, že dluhová krize není pouhou dočasnou insolventností, ale komplexním problémem (viz Jeníček-Foltýn 2010:49-52 včetně podrobné tabulky zadluženosti na s.46-47).

2.3.1 ROZVOJOVÉ DEKÁDY OSN

Rozvojové dekády OSN se staly od 60. let 20. století výrazem snah o snižování chudoby, i když jejich výsledky jsou skromné. Na následujících 10 let se snažily definovat hlavní cíle a prostředky k jejich dosažení. **První rozvojová dekáda** (1960-1970) vycházela z

předpokladu „ekonomický růst řeší vše“ a snažila se tento růst povzbudit. Cíl 5% růstu byl dokonce překročen o 0,9%. Ke zlepšení situace v mnoha zemích však nedošlo. **Druhá rozvojová dekáda** (1970-1980) proto posílila důraz na sociální oblast. Cílem **třetí rozvojové dekády** (1980-1990) bylo snížit rozdíly mezi a v rámci RZ, „kdy se vlivem růstu cen ropy a krátkodobé revoluci cen prvovýrobních ekonomik situace některých zemí zlepšila, ale jiných naopak zhoršila“ (Jeníček-Foltýn 2010:36). Tato dekáda se nazývá ztracenou, neboť se její cíle naplnit nepodařilo, situace se v mnoha zemích ještě zhoršila. Poslední **čtvrtá rozvojová dekáda** (1990-2002) se snažila o oživení růstu (př. částečné oddlužení, příliv investic) a sociální rozvoj. Rozvojové dekády byly v roce 2000 nahrazeny **Miléniovou deklarací a rozvojovými cíli tisíciletí** (viz kapitola 4).

Existuje mnoho dalších mezinárodních organizací, které se zabývají bojem s chudobou. Dělíme je na nevládní (NGOs) a vládní organizace (IGOs), které můžeme dále podle působnosti rozdělit na celosvětové a regionální. Nejznámější IGOs jsou agentury OSN jako UNCTAD (pro obchod), UNIDO (pro průmyslový rozvoj), UNDP (velké rozvojové projekty), ILO (zaměstnanost), WHO (zdravotnictví), UNICEF (dětský fond). Pod OSN spadá i Světová banka a MMF. Význam nevládních organizací roste a existuje jich mnoho (např. Society for International Development).

2.4 NOVÉ JEVY V MEZINÁRODNÍCH EKONOMICKÝCH VZTAZÍCH

Jeníček s Foltýnem hovoří o dvou nových jevech v mezinárodních ekonomických vztazích, které začaly probíhat už v 80. letech 20. století, ale až v současné době začínají nabírat na intenzitě a mohou výrazně ovlivnit budoucí podobu světové ekonomiky. Prvním z nich je tzv. **nová geografie světového obchodu**, která se projevuje hlavně ve třech skutečnostech (Jeníček-Foltýn 2010:79-85):

1. růst podílu rozvojových zemí na světovém obchodu: Od roku 1990 roste podíl RZ na světovém exportu rychleji než podíl RTE (o 8,9% pro RZ a 5,9% pro RTE v devadesátých letech, o 8,9% pro RZ a 2,3% pro RTE v letech 2000-2008). Podíl RTE na světovém exportu neustále klesá (72% v roce 1990 a 64,8% v roce 2003), zatímco podíl RZ stoupá (z 24,3% na 32,1% ve stejném období). Ne všechny rozvojové oblasti jsou na tom však stejně. Největší nárůst připadá asijským zemím v čele s Čínou a poslední dobou také Indií. Podíl zejména subsaharské Afriky naopak dlouhodobě klesá (kromě JAR).

2. růst exportu z rozvojových zemí: nejen surovin a prvovýrobků, ale i průmyslového zboží a služeb, a to především díky nově industrializovaným asijským zemím, které se už od 60.let orientují na vývoz.

3. růst obchodu mezi rozvojovými státy: je nyní považován ze nejdynamičtější součástí světového obchodu a roste daleko rychleji než světový obchod jako celek a než obchod mezi RTE. Od roku 1965, kdy se jeho podíl na světovém obchodu pohyboval kolem 25%, se jeho podíl zvýšil na současných cca 43%. Podíl exportu RZ do RTE se ve stejném období zároveň snížil z 69% na 54%. I v tomto případě se jedná jak o suroviny a prvovýrobky, tak hotové průmyslové zboží a v menší míře služby. Tento jev je provázen také snahami o vznik a upevňování regionálních organizací (př. Společný trh východní a jižní Afriky – COMESA, Sdružení států jihovýchodní Asie – ASEAN – plánuje vytvoření společného trhu podle vzoru EU do roku 2015).

I z tohoto zjednodušeného přehledu je patrné, že růst podílu rozvojových zemí je velice nerovnoměrný s asijskými zeměmi na prvních místech, ke kterým se přidávají některé na suroviny bohaté země a velké ekonomiky (Brazílie, JAR, Nigérie) a subsaharskou Afrikou na chvostu. Nová geografie světového obchodu tak přináší nejen výrazná pozitiva (rozvoj některých RZ), ale také výrazná negativa (další zaostávání subsaharské Afriky).

Druhým jevem je tzv. **nový regionalismus**, který se projevuje prudkým nárůstem dvoustranných a mnohostranných obchodně-politických dohod. V roce 1990 jich GATT (Všeobecná dohoda o clech a obchodu) registrovala dvacet, v roce 2000 nástupnická WTO (Světová obchodní organizace) 86 a v roce 2007 už 159. Na rozdíl od integračních uskupení typu EU, která vznikají obtížně a jsou trvalejší, se dohadují i ruší jednodušeji bez velkých následků. Příkladem může být tzv. **Barcelonský proces**, tedy integrovaný program spolupráce mezi EU a Středomořím, který byl přijat na barcelonské konferenci ministrů zahraničních věcí EU a dvanácti středomořských zemí v roce 1995. Jedná se o spolupráci v oblasti politicko-bezpečnostní, sociálně-kulturní i ekonomické (př. budování zóny volného obchodu).

SHRNUTÍ KAPITOLY

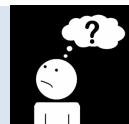
Chudoba a ekonomická zaostalost patří mezi globální problémy intersociální povahy a týká se především rozvojových zemí. Chudobou a zaostalostí se zabývá mnoho mezinárodních institucí, které využívají ekonomické a další ukazatele k měření jejího rozsahu i hloubky. Mezi nejznámější ukazatele patří vedle HNP na osobu a rok, který používají Mezinárodní měnový fond a Světová banka, Index lidského rozvoje (HDI), s nímž pracuje Rozvojový program OSN. Zatímco rozdíl mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi v HNP na osobu roste, rozdíly v HDI se díky pomalu se zlepšující zdravotní péči a vzdělání v RZ od roku 1970 do roku 2010 zmenšily. I když jsou tyto celkové výsledky optimistické, je nutné si uvědomit, že mezi rozvojovými zeměmi existují velké rozdíly. Na jedné straně jsou státy jako Čína, která díky svému ekonomickému rozvoji výrazně snížila počty chudých, na straně druhé tzv. nejméně rozvinuté státy, které zaznamenaly pouze minimální pokrok.

Nejviditelnější snahou o řešení problémů zaostalosti je rozvojová pomoc, která má své nadšené stoupence i důsledné kritiky. Jedni tvrdí, že rozvojová pomoc státům i přes některé nedostatky výrazně pomáhá, druhí oponují, že deformuje trh a podporuje závislost na dárcích. Stejně rozporuplné reakce vyvolává odpouštění dluhů nejchudším zemím, které nejsou schopny své závazky splácet.

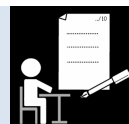
V současnosti jsme podle ekonomů svědky dvou nových jevů, a to nové geografie světového obchodu a nového regionalismu.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV K ZAPAMATOVÁNÍ

- ✓ Chudoba, index lidského rozvoje, vícerozměrný index chudoby, rozvojová země, rozvojová pomoc, zadluženost, rozvojové dekády OSN

KONTROLNÍ OTÁZKY

- ✓ Proč řadíme otázky chudoby ke globálním problémům?
- ✓ Jak definujeme chudobu a jak ji můžeme měřit?
- ✓ Proč je vícerozměrný index chudoby vhodný pro její měření?
- ✓ Jaké jsou rozdíly mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi?
- ✓ Co patří mezi hlavní problémy nejméně rozvinutých zemí?

KONTROLNÍ TEST**1. Relativní chudoba je:**

- a, žití za méně než 2 USD na osobu a den
- b, závislá na určitém sociálním kontextu
- c, nemožnost naplnit základní lidské potřeby

2. Který region je co do výše HNP na hlavu nejchudším?

- a, východní Asie
- b, Latinská Amerika
- c, subsaharská Afrika

3. Mezi ukazatele HDI nepatří:

- a, dosažené vzdělání
- b, kojenecká úmrtnost
- c, HNP na osobu a rok

4. Kdy je podle MPI osoba chudá?

- a, zaostává-li alespoň v 30% vážených indikátorů
- b, zaostává-li alespoň v 40% vážených indikátorů
- c, zaostává-li alespoň v 50% vážených indikátorů

5. Co není charakteristické pro většinu rozvojových zemí?

- a, mladá populace, nerozvinutý průmysl
- b, vysoká negramotnost, nízký HDP na osobu
- c, špatně fungující státní správa, velké rozdíly mezi městem a venkovem
- d, nic z výše uvedeného

6. Rozdíl mezi RTE a RZ se v ukazateli HDI v letech 1970-2010:

- a, snížil
- b, zvýšil
- c, zůstal stejný

7. Co určuje Giniho koeficient?

- a, růst podílu chudých na populaci státu
- b, nerovnoměrné rozdělení příjmů
- c, míru rozvinutosti konkrétního státu

8. Co platí pro zadluženost?

- a, stala se světovým problémem v 70.letech 20.století
- b, brzdí rozvoj ekonomické spolupráce
- c, vždy vede do tzv. začarovaného kruhu zadluženosti

9. Jak se projevuje nová geografie světového obchodu?

- a, růstem podílu RZ na světovém obchodu
- b, růstem exportu z RZ
- c, růstem obchodu mezi RZ
- d, vše z výše uvedeného

3 VÁLKA A MÍR

VÝSTUPY Z UČENÍ	
<i>Po prostudování textu a vypracování úkolů v rámci této kapitoly</i>	
BUDETE UMĚT ✓ naučíte se definovat konflikt a jeho cyklus ✓ poznáte roli OSN v řešení mezinárodních i vnitrostátních konfliktů včetně současných dilemat jakými jsou humanitární intervence ✓ získáte základní znalost o terorismu a boji proti němu v rámci OSN	ZNALOSTI
BUDETE SCHOPNI ✓ orientovat se v současných otázkách a problematice řešení mezinárodních a vnitrostátních konfliktů ve světě ✓ chápat dilemata, která stojí před státy kvůli růstu počtu vnitrostátních konfliktů ✓ pochopit souvislosti mezi konflikty, ekonomickým rozvojem a nefunkční vládou	SCHOPNOSTI
ZÍSKÁTE ✓ rozlišíte fáze aktuálních konfliktů a budete sledovat jejich vývoj a snahy o jejich řešení na mezinárodním poli	DOVEDNOSTI

Literatura:

JENÍČEK, Vladimír; FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha: C.H.Beck, 2010, s.91-106.

Dále srovnajte:

FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002.

HUNTINGTON, Samuel. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001.

TOMEŠ, Jiří; FESTA, David; NOVOTNÝ, Josef. *Konflikt světů a svět konfliktů*. Praha: Nakladatelství P3K, 2007, s.77-171.

WHEELER, N.J. *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Charta Organizace spojených národů.

Konec studené války přinesl uvolnění v mezinárodních vztazích. Byly sníženy počty nukleárních i konvenčních zbraní, hrozba globálního konfliktu se zdála být zažehnána, rozvíjela se spolupráce mezi dřívějšími protivníky a mezi politiky i akademiky zavládl optimismus ohledně budoucího vývoje. Náladu po pádu komunismu snad nejlépe vystihuje kniha *Konec dějin a poslední člověk* Francise Fukuyamy vydaná v roce 1992. Konec studené války měl umožnit celosvětové rozšíření liberálně kapitalistického systému, a přinést tak trvalou stabilitu (tj. konec dějin). Jeho závěry však rychle vyvrátily války v bývalé Jugoslávii, Somálsku či genocida ve Rwandě. Už v létě 1993 vydal Samuel Huntington v časopise *Foreign Affairs* článek *Střet civilizací?*, který o tři roky později rozpracoval ve stejnojmenné knize. Hybateli světové politiky podle něj nejsou státy, ale civilizace, které jsou definovány náboženstvím, kulturou, právním systémem a historickými tradicemi. Je jich devět (západní, islámská, čínská, africká, latinskoamerická, hinduistická, pravoslavná, buddhistická a japonská) a závažné konflikty vznikají na jejich zlomech či v oblastech vzájemné blízkosti (viz též Jeníček-Foltýn 2010:92-93, počet konfliktů rozdělených na vnitrostátní a mezistátní od roku 1816 lze nalézt na stránkách **Correlates of War Project**).

Války a konflikty různé intenzity jsou stálou součástí mezinárodních vztahů a ovlivňují každodenní život miliónů lidí. Řešení mnohých konfliktů vyžaduje angažovanost mezinárodního společenství, především Rady bezpečnosti OSN, která je hlavním garantem mezinárodního míru a bezpečnosti. Jeníček s Foltýnem zdůrazňují, že existence nukleárních zbraní může potenciálně změnit každý konflikt ve světový, jehož následky by byly fatální. Problematika války a míru je tak jediným globálním problémem, jehož důsledky mohou být pro svět fatální během několika minut.

3.1 KONFLIKT

Definice konfliktu: Konflikt je obvykle definován jako „výsledek protichůdných zájmů týkajících se vzácných zdrojů.“⁴ Vzácnými zdroji se vedle ekonomických prostředků rozumí další základní životní potřeby jako bezpečí apod.

Strany konfliktu: Stranami konfliktu jsou v mezinárodních vztazích hlavně **státy**, ale také - v posledních desetiletích stále častěji - nejrůznější **guerillové a teroristické** skupiny působící na území jednoho či více států.

Příčiny konfliktu: Politolog Kalevi Holsti vymezuje šest možných příčin konfliktu: **území, složení vlády, národní hrdost, regionální imperialismus, osvobozenecká hnutí a národní sjednocení.**⁵ Britský teoretik mezinárodních vztahů Martin Wight rozlišuje podle cíle tři typy válek – **pro zisk, ze strachu a ze zásady** (ideologie).⁶ Konkrétněji příčiny najdeme na úrovni **jednotlivce a společnosti** či **struktury**. Příčiny na úrovni jednotlivce souvisí se subjektivním vnímáním jednotlivých aktérů sporu, zvláště v případě vzájemné negativní historické zkušenosti. Příčiny na úrovni struktury můžeme dále dělit na **vnitrostátní a mezinárodní** a řadíme mezi ně důvody **politicko-vojenské** (př. „osa zla“), **sociálně-ekonomické** (př. chudoba, suroviny), **kulturní** či **etnické** (př. sebeurčení, ovládnutí státu). Přestože je tento výčet značně zjednodušený a každý konflikt má často mnoho navzájem propojených příčin, jejich co nejpřesnější určení pomáhá nalézt co možná nejlepší cestu k řešení konkrétních sporů.

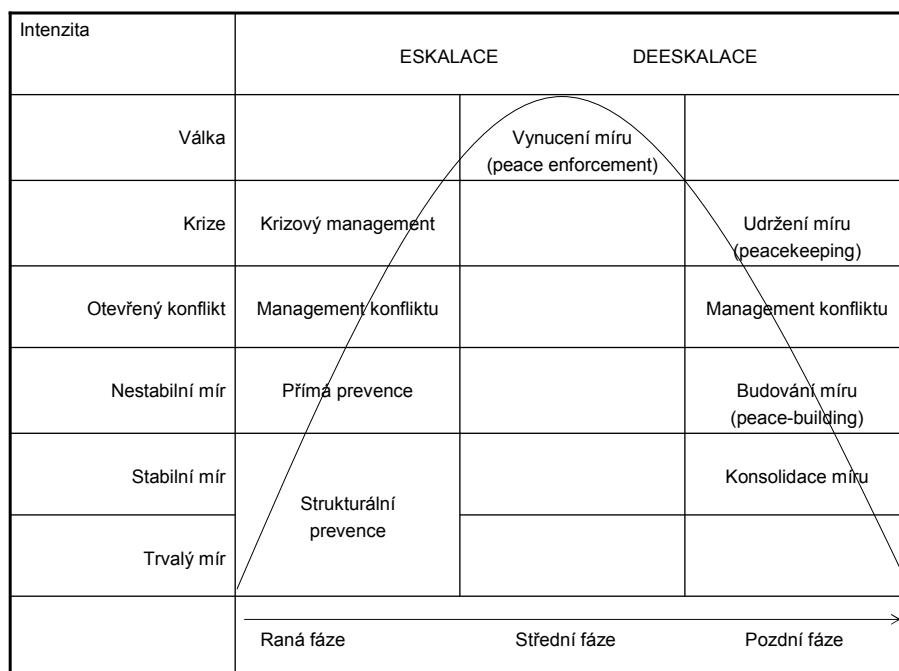
Průběh konfliktu: Každý spor prochází různými vývojovými stádii, které nemusí být nutně lineární. Teoretikové používají pro popis konfliktu zjednodušenou křivku či cyklus, a naznačují tak jeho dynamičnost a sklon k opakování (viz obrázek 1.1).

⁴ SWANSTRÖM, Niklas; WEISSMANN, Mikael. Conflict, Conflict Prevention, Conflict Management and Beyond: a conceptual exploration. *Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program*, concept paper 2005., s.7.

⁵ HOLSTI, Kalevi. *International Politics: A Framework for Analysis*. Forth Edition, New York: Prentice-Hall, 1983, s.403.

⁶ WIGHT, Martin. *Power Politics*. New York: Continuum, 2003, s.138.

Obrázek 1.1 Křivka konfliktu

Zdroje: Lund, M.S.: *Preventing Violent Conflicts: A Strategy for Preventive Diplomacy*. United States Institute of Peace, April 2006
a Swanström, N.L.P.-Weissmann, M.S.: *Conflict, Conflict Prevention, Conflict Management and Beyond: a conceptual exploration*. Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, concept paper 2005.

Trvalý mír: vysoká míra spolupráce, společné vojenské aliance, sdílené hodnoty, cíle, vzájemná ekonomická závislost, spolupráce v rámci mnoha institucí (př. vztahy mezi vyspělými demokratiemi).

Stabilní (studený) mír: omezená spolupráce, rozdílné hodnoty a cíle, spory řešeny pokojně, napětí mezi státy je nízké.

Nestabilní (negativní) mír: napětí stoupá, růst počtu nevyřešených otázek, násilí je ojedinělé. Cílem přímé prevence je snížit napětí a obnovit důvěru mezi stranami.

Otevřený konflikt: po selhání přímé prevence, spor je jasně definován a strany přijímají nejružnější opatření k jeho řešení včetně neformálních konzultací a snahy o urovnání konfliktu na půdě OSN.

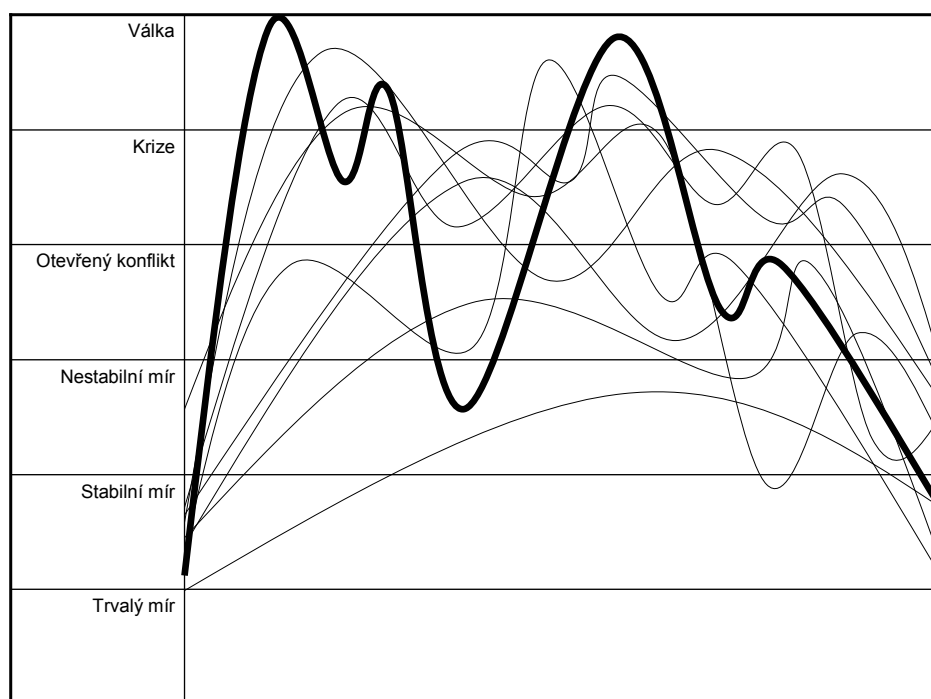
Krize: pokud všechny výše uvedené snahy neúspěšné, strany sporu již upřednostňují vojenské řešení. Pravděpodobnost války je vysoká, strany mobilizují a začínají podnikat vojenské akce omezeného rozsahu. Hledání východiska z krize se soustředí hlavně na tvrdší prostředky jakou je intervence třetí strany, tedy OSN, NATO či jiné regionální organizace.

Válka: selžou všechny snahy o ukončení sporu. Dvě možná řešení. (1) Vzájemně bolestivý pat, ve kterém si obě vyčerpané strany uvědomí nutnost ukončení konfliktu, nebo

(2) mír vnucený třetí stranou někdy doprovázený dodatečnými prostředky jakými jsou například ekonomické sankce. Po vyvrcholení konfliktu následuje **snížování napětí** a návrat k mírovému soužití.

Širší zájem o povahu udržitelného míru a jeho stavební kameny, jakými jsou sociální a ekonomický rozvoj, řádné vládnutí a demokratizace, vláda práva a respektování lidských práv, doplňuje tradiční koncept kolektivní bezpečnosti. Kolektivní bezpečnost by měla ve dvacátém prvním století obsahovat povinnost nás všech usilovat o řešení napětí, trápení, nerovnosti, nespravedlnosti, netolerance a nepřátelství v nejranějším možném stádiu dříve, než je ohrožen mír a bezpečnost. Toto je podle mého názoru jádrem kultury prevence. - Kofi Annan, 2001⁷

Obrázek 1.2 Mnohonásobná křivka konfliktu

Zdroj: Swanström a Weissmann, silná čára představuje hlavní konflikt.

Realitu lépe odráží model několikanásobných křivek konfliktu (multi-curve model) a je vhodnější pro vymezení účelných nástrojů řešení konfliktu.⁸ Každý spor se skládá z jádra

⁷ ANNAN, Kofi. *Prevention of Armed Conflict*. Dokument OSN A/55/985-S/2001/574, June 7, 2001, s.9.

⁸ SWANSTRÖM, Niklas; WEISSMANN, Mikael, cit.d., s.17n.

konfliktu a mnoha dalších méně významných konfliktů (subconflict), které procházejí vlastními vývojovými křivkami (viz obrázek 2.2). Z obrázku vyplývá, že ve stejném čase může být potřeba zapojit různé nástroje řešení konfliktu, od strukturální prevence přes management konfliktu až po konsolidaci míru, ušité na míru konkrétního sporu a jeho intenzitě.

Povaha konfliktů po studené válce: V letech 1946-2009 proběhlo celkem 244 ozbrojených konfliktů, z toho 131 (téměř 54%) v letech 1989-2009. Vnitrostátní konflikty převažovaly nad mezistátními už od 60.let minulého století. Jejich podíl neustále rostl, ale až v první polovině 90.let došlo k výraznému nárůstu co do jejich počtu i obětí.⁹ Tato změna podstatně ovlivňuje mírové operace OSN, které se spontánně vytvářely za podmínek soupeření dvou supervelmocí a staly se kompromisní formou kolektivní bezpečnosti (viz 3.2).

3.2 ROLE OSN V OTÁZKÁCH VÁLKY A MÍRU

Cíl OSN: Udržovat mezinárodní mír a bezpečnost (Článek 1 Charty OSN). Primární zodpovědnost má **Rada bezpečnosti** OSN. Je složená z pěti stálých členů, kteří disponují právem veta, a desíti nestálých členů volených na dva roky Valným shromážděním OSN. Rada se ve svém rozhodování opírá o **kapitoly VI-VIII Charty**, které specifikují pravidla **kolektivní bezpečnosti**.

Kolektivní bezpečnost: ideálně znamená automatické potrestání agresora, a to kdekoli na světě a všemi státy.

Principy kolektivní bezpečnosti:

1. státy se zříkají užití síly při řešení sporů
2. státy upřednostňují zájmy mezinárodního společenství nad svými vlastními
3. státy si navzájem důvěřují

Mnozí badatelé takto definovanou kolektivní bezpečnost odmítají jako fikci (př. tzv. neorealisté v teoriích mezinárodních vztahů Waltz a Mearsheimer) – státy vždy dají přednost vlastním zájmům. Jiní (v teoriích mezinárodních vztahů tzv. neoliberálové) uznávají i přes svůj kladný postoj její problematické automatické uplatnění v současném systému mezinárodních vztahů – režim kolektivní bezpečnosti funguje, pokud je za její dodržování zodpovědnost

⁹ HARBOM, Lotta; WALLENSTEEN, Peter. Armed Conflicts, 1946-2009. *Journal of Peace Research*, July 2010, Vol. 47, no. 4, s. 501-509.

„několik stejně smýšlejících států.“¹⁰ **Globální kolektivní bezpečnost tak zůstává těžce dosažitelným ideálem,**¹¹ který je v praxi OSN do značné míry nahrazen **koncertem velmocí** v Radě bezpečnosti a **neautomatickými mírovými misemi**.

3.2.1 MÍROVÉ OPERACE OSN

„Mírové operace se vyvíjely jako alternativa kolektivní bezpečnosti, kterou OSN měla ale nemohla zajistit.“ -W.J.Durch

„Mírové operace jsou kapitolou šest a půl Charty OSN.“ -Dag Hammarskjöld, bývalý generální tajemník OSN

Definice: OSN definuje mírové operace jako „jeden z nejúčinnějších nástrojů, které má OSN k dispozici, aby pomáhala hostitelským zemím **na cestě od konfliktu k míru**“ (Odbor pro mírové operace OSN). Mírové operace schvaluje Rada bezpečnosti, a to nejméně devíti hlasy „včetně hlasů všech stálých členů.“¹² Právo veta a občas protichůdné zájmy pětice stálých členů dále problematizují funkčnost tohoto kompromisního systému (např. Kosovo, iránský jaderný program, válka v Iráku). Od pádu železné opony však došlo navzdory všem neúspěchům a překážkám k významným posunům v rozsahu mírových operací.

Vývoj: Během studené války se omezovaly na **vzájemné oddělení bojujících stran** a na **dohled nad dodržováním dohodnutého příměří**. Pro takové mírové operace je typické:

souhlas účastníků konfliktu

mezinárodní podpora

velení a přímá kontrola ze strany OSN

politická nestrannost

použití síly pouze v sebeobraně

Tato pravidla vznikala během první tradiční mírové operace, která působí od roku 1948 na Blízkém východě a dohlíží na dodržování příměří mezi Izraelem a arabskými zeměmi. Výjimky studenoválečné praxe představují **korejská válka** (americké jednotky pod vlastním velením)

¹⁰ KEOHANE, Robert. *After Hegemony*. Princeton: Princeton University Press, 1984, s.246.

¹¹ O možnostech regionální kolektivní bezpečnosti viz KUPCHAN, Charles; KUPCHAN, Clifford. *Concerts, Collective Security, and the Future of Europe*. *International Security*, Summer 1991, Vol.16, No.1, s.114-161. Autoři zde nabízejí „hybridní systém“ kolektivní bezpečnosti v Evropě, který je postaven na koncertu zúčastněných zemí.

¹² Charta OSN, Článek 27.

v padesátých letech a operace v **Kongu** v letech 1960-1964 (první mise, kdy bylo možné zasáhnout do vnitřních záležitostí země a použít sílu k naplnění mandátu).

S **koncem studené války** skončilo „ideologické“ hlasování států v Radě bezpečnosti, a vznikly tak nové možnosti pro řešení konfliktů. **Počet mírových operací postupně narůstal**. Zatímco v letech 1948-1989 proběhlo osmnáct mírových operací, od pádu komunismu do roku 2010 jich bylo čtyřicet šest, z toho drtivá většina (třicet pět) v optimistických devadesátých letech.¹³ Ovšem konflikty častěji propukají uvnitř států než mezi nimi a jsou mnohdy provázeny etnickým a náboženským násilím, porušováním lidských práv i zhroucením státní moci. Na takové problémy OSN ne vždy mohla a uměla odpovědět dostatečně.

Války byly od roku 1990 především vnitrostátní. Byly brutální, vyžádaly si více než pět milionů životů. Nenarušily hranice, ale lidské bytosti. Humanitární konvence byly běžně porušovány, civilisté a humanitární pracovníci se staly strategickými terči a děti byly nuceny zabíjet. Tyto války často poháněné politickými ambicemi či chamtivostí se živily na etnických a náboženských rozdílech, mnohdy jsou udržovány vnějšími ekonomickými zájmy a jsou vyživovány hyperaktivním a do velké míry ilegálním světovým trhem se zbraněmi. - Kofi Annan¹⁴

Charta v **Článku 2** zaručuje státní suverenitu a nezasahování do vnitřních záležitostí nejen členských států. Rada bezpečnosti schvaluje každou mírovou operaci pouze, pokud ohrožuje **mezinárodní mír a bezpečnost**, a to i v případech, kdy se jedná o vnitrostátní konflikt.

Někteří autoři hovoří o **druhé generaci mírových operací** po konci studené války, které bývají často komplexnější vzhledem ke schválenému mandátu operovat uvnitř mnohdy nefunkčních států. Souhlas účastníků konfliktu není vždy nutný a užití síly je možné s cílem naplnit mandát mise. Mezi mnohé úkoly mírových **jednotek** patří:

ochrana konvojů s humanitární pomocí

odstraňování min

odzbrojení bojovníků

¹³ Dostupné z URL <<http://www.un.org/Depts/dpko/list/list.pdf>>, 20.6.2011.

¹⁴ ANNAN, Kofi. *We the Peoples: The Role of United Nations in the Twenty-first Century*. Dokument OSN A/54/2000.

výcvik policejních složek státu.

Roste rovněž počet **civilních pracovníků**, kteří:

 pomáhají s organizací a monitorováním průběhu voleb

 usilují o ekonomickou obnovu země

 pomáhají při vytváření státních institucí.

Vedle tradičních operací na udržení míru (**peacekeeping**, př. Kypr od 1964) jsou schvalovány další:

 operace na vynucení míru (**peace enforcement**, př. Somálsko 1992)

 operace na budování míru (**peace-building**, př. Východní Timor 1999)

Nárůst aktivit znamená pro OSN a další zúčastněné organizace dlouhodobější angažovanost, vyšší finanční náklady a větší množství kvalifikovaných civilních pracovníků.¹⁵ Po úspěších v Namibii (1989-1990), El Salvadoru (1991-1995) či Kambodži (1991-1992) přišlo vystřízlivění. Konflikty v bývalé Jugoslávii, Somálsku a Rwandě si vyžádaly statisíce obětí a mezinárodní společenství jen bezmocně přihlíželo. Rada bezpečnosti se často zmohla na pouhé odsouzení násilností a apelovala na znesvářené strany, aby se své spory snažily urovnat mírovou cestou. Ani po schválení jednotlivých mírových operací těžkosti neskončily. OSN se potýkala s finančními a personálními problémy, které plynuly z „**únavy dárců**“.¹⁶ Nikdo nechtěl vidět umírat vlastní vojáky, málokdo chtěl přispívat nad rámec svých povinností na potenciálně neúspěšné mírové mise.

Euforie z počátku devadesátých let vyprchala a její místo zaujala realističtější politika v podobě menších misí v místech s nadějí na úspěch a rostoucí spolupráce s dalšími organizacemi.

Doktrína OSN pro mírové operace: Zkušenosti z minulých let se odráží v posledním dokumentu **Odboru pro mírové operace OSN (DPKO)**, který v návaznosti na **Brahimiho zprávu**¹⁷ upřesňuje základní principy a cíle mírových operací s cílem zlepšit předpoklady jejich úspěchu. Tato **doktrína OSN pro mírové operace** (Capstone doctrine) je vodítkem

¹⁵ O vývoji mírových operací spolu s četnými příklady a problémy podrobně pojednává například THAKUR, Ramesh; SCHNABEL, Albrecht (eds). *United Nations Peacekeeping Operations: Ad Hoc Missions, Permanent Engagement*. New York: United Nations University Press, 2001.

¹⁶ KENNEDY, Paul. *The Parliament of Man: the past, present, and future of the United Nations*. New York: Random House, 2006, s.102.

¹⁷ *Brahimiho zpráva* z roku 2000 o mírových operacích. Ke stažení na stránkách www.un.org.

všem budoucím misím.¹⁸ Do jisté míry je z ní patrný návrat k tradičnímu pojetí mírových operací. Tyto principy jsou:

- nutnost souhlasu znesvářených stran
- neustrannost mírových jednotek
- užití síly pouze v sebeobraně a při ochraně mandátu

Vedle nich jsou však zdůrazněny další aktivity, které se rozvíjely v devadesátých letech:

- humanitární asistence
- monitorování voleb
- pomoc při vytváření fungujících státních struktur
- pomoc při obnově ekonomiky
- spolupráce s regionálními, nevládními a neziskovými organizacemi.

Rada bezpečnosti by o zahájení mírové operace měla (ale nemusí) rozhodnout za následujících **podmínek**:

- situace ohrožuje mezinárodní mír a bezpečnost
- strany konfliktu mají zájem na politickém řešení a je podepsána dohoda o příměří
- regionální aktéři mají zájem na mírovém vyřešení situace
- lze formulovat jasný mandát
- státy jsou ochotny poskytnout dostatek financí, materiálu a pracovníků
- je možné v rámci možností zaručit jejich bezpečnost.

Dokument v žádném případě nevyklučuje vynucení míru silou v případech agrese a ohrožení mezinárodního míru (jak se tomu stalo například v roce 1991, když Irák napadl Kuvajt), upřednostňuje ale takové operace, které mají velkou šanci na úspěch a které přispějí k dobré pověsti OSN.

Tento kompromisní systém kolektivní bezpečnosti ovšem selhává v případech, kdy jsou účastníky sporu stálí členové Rady bezpečnosti (př. Kosovo, Irák, Gruzie).

Po útocích na USA v roce 2001 se americká administrativa zaměřila na válku proti terorismu a v jejím hledáčku se ocitl i irácký režim Saddáma Husajna. Pod tlakem Spojených států přijala Rada bezpečnosti v listopadu 2002 rezoluci číslo 1441, která dávala Saddámu Husajnovi poslední možnost

¹⁸ *United Nations Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines*. UN DPKO/DFS, květen 2008.

¹⁹ S/RES/1441 (2002), ke stažení na www.un.org.

dostát požadavkům dřívějších rezolucí na odzbrojení.¹⁹ Na podzim téhož roku přijali Američané novou Strategii národní bezpečnosti (známou jako Bushova doktrína), která zdůraznila princip preventivního útoku proti potenciálnímu nepříteli. Francie, Čína a Rusko v březnu téhož roku veřejně prohlásily, že jakoukoli rezoluci autorizující použití síly proti Iráku vetují a Spojené státy s dalšími spojenci zahájily o dva týdny později invazi, během níž Husajnov autoritativní režim padl.

Napětí ve vztazích mezi Osetinci a Gruzínci v Jižní Osetii začalo již v roce 1989, násilnosti propukly koncem roku 1991. Po rozpadu Sovětského svazu bylo podepsáno příměří a v Jižní Osetii byly rozmístěny ruské, osetinské a gruzínské mírové jednotky. Po relativním klidu a zahájených rozhovorech o širší autonomii v roce 2007 kulminovala nová vlna nepokojů v srpnu 2008. Do bojů mezi gruzínskými silami a osetinskými separatisty zasáhlo Rusko s tvrzením, že musí chránit své občany a vojáky, a jeho jednotky začaly operovat i na území Gruzie. Obě strany se v Radě bezpečnosti navzájem obviňovaly z rozpoutání války, padala dokonce slova o genocidě. Snahy ostatních členů o ukončení bojů a o zahájení jednání byly dlouho neúspěšné především z důvodu ruského hlasu v Radě.

TAB 3.1 Mírové operace OSN k 31.12.2010

	Afrika	Eurasie	Latinská Amerika	Oceánie
Udržení míru	7	6	1	1
Budování míru	6	6	0	0

Zdroj: United Nations Peace Operations: Year in Review 2010

3.2.2 HUMANITÁRNÍ INTERVENCE

Definice: Vojenská humanitární intervence je charakterizována jako zásah jednoho či skupiny států do suverenity jiného státu bez jeho souhlasu s cílem ochránit základní lidská práva jeho obyvatel.²⁰

Problematika: Humanitární intervence je problematická, neboť Charta OSN zaručuje ochranu suverenity každého státu. Intenzivní debata se o ní vede od devadesátých let minulého století, kdy jsme byli po pádu železné opony svědky vnitrostátních konfliktů, v nichž bylo masové porušování lidských práv na denním pořádku. S koncem studené války se do popředí dostala také **Všeobecná deklarace lidských práv** a v některých případech začala být lidská práva nadřazována statní suverenitě. Vláda, která masivně porušuje lidská práva,

²⁰ ROBERTS, Adam. The So-Called Right of Humanitarian Intervention. *Yearbook of International Humanitarian Law*, 2000, Vol 3-2000, s.3-51. WHEELER, N.J. *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2002., FIXDAL, Mona; SMITH, Dan. Humanitarian Intervention and Just War. *Mershon International Studies Review*, 1998, 42, s.283-312. BUTLER, Michael. U.S. Military Intervention in Crisis: An Empirical Inquiry of Just War Theory. *Journal of Conflict Resolution*, April 2003, Vol.47, No. 2, s.226-248.

může podle určitých rezolucí OSN ohrožovat mezinárodní mír a bezpečnost (například tisíce uprchlíků směřujících do sousedních zemí mohou narušit regionální stabilitu). Pak proti ní mohou být podle Článků 39, 42 a 43 Charty OSN na základě rozhodnutí Rady bezpečnosti podniknuty „takové akce leteckými, námořními nebo pozemními silami, jaké považuje [Rada] za nutné k udržení nebo obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti.“²¹ Akce s humanitárním charakterem byly se souhlasem RB OSN uskutečněny v 90. letech například na Haiti, v Somálsku, Rwandě či Bosně.

Zastánci humanitární intervence tvrdí, že jakékoli porušení lidských práv ze strany státu můžeme chápat jako porušení pravidel společenství, a vojenský zásah je tedy legální. A to i v případě neschopnosti Rady bezpečnosti dosáhnout shody, neboť státní **suverenita je podmíněná** dodržováním závazků, mezi něž patří ochrana práv občanů.

Tvrzení, že neporušitelnost hranic má mít přednost před bezpečím tisíců Kambodžanů, je hrůzným překroucením hodnot.“ John Girling v souvislosti s vietnamskou invazí do Kambodže²²

NATO má právo bránit stabilitu Evropy. Státní suverenita je po studené válce omezená, protože „legitimní“ státy chrání lidská práva. Státy, které se dopouští etnických čistek, proto ztrácí své právo na územní celistvost.“ Frederking v souvislosti s Kosovem²³

Zákaz vměšování do vnitrostátních konfliktů nemůžeme považovat za aplikovatelný na bezcitné vraždění civilistů nebo na násilí mezi znepřátelenými kmeny.“ Dag Hammarskjöld v telegramu svému zástupci do Konga²⁴

Odpůrci humanitární intervence poukazují především na dvě věci, a to na porušení státní suverenity (tj. Charty OSN) a na selektivnost, která vede k pochybnostem o motivech zasahujících států. Existuje zde obava, že by se dlouhodobě budovaný systém ochrany míru, ve kterém je pro jakoukoli ozbrojenou intervenci nutný mandát Rady bezpečnosti OSN, mohl postupně zhroutit, aniž by byl nahrazen jiným, jenž by byl přijat všemi státy. Intervence do vnitřních záležitostí státu je možná pouze a jen v případě, kdy události ohrožují *mezinárodní* mír a bezpečnost.

²¹ Charta OSN, článek 42.

²² Girling, J., *Lessons of Cambodia*, in *Human Rights in the Asia-Pacific Region*, editoval J.Girling. Australian National University, 1991. Citováno v Wheeler, N.J., cit.d., s.110.

²³ FREDERKING, Brian. Constructing Post-Cold War Collective Security. *American Political Science Review*, August 2003, Vol.97, No.3, s.363-378., s.371.

²⁴ ROBERTS, Adam, cit.d., s.13.

„Je obrovský rozdíl mezi vstupem vojsk do země zmítající se v anarchii (Somálsko 1992), který je schválen OSN, a OSN neschválenou bombardovací kampaní, která je namířená proti fungující vládě fungujícího státu a v krátké době nemůže ochránit ohrožené obyvatele (kampaň NATO v Kosovu). Události v Kosovu spadají do jiné, starší kategorie: válka.“²⁵

„Rusko obvinilo Spojené státy americké z porušení Charty OSN a Čína tvrdila, že USA využívají lidských práv jako záminky k zahájení nové formy kolonialismu, který je součástí globální strategie s cílem dosáhnout světové hegemonie.“²⁶

V souvislosti s humanitární intervencí se stále častěji hovoří o tradici **spravedlivé války**, která se zabývá tím, kdy a jak je morální sílu použít. Základní **kritéria** spravedlivé a tedy jediné oprávněné války jsou podle scholastického teologa Tomáše Akvinského tři:

legitimní autorita (pro vedení války)

spravedlivá příčina

správný úmysl.

K nim se později přidaly:

pravděpodobnost úspěchu

úměrnost (při vedení války)

nutnost a nevyhnutelnost (válka je poslední možností)

a relativní (komparativní) spravedlnost.²⁷

Legitimní autoritou byl pro Akvinského (z vůle Boží povoláný) panovník, od 17.století pak stát. Současná debata se točí kolem otázky, zda je jedinou legitimní autoritou pro vedení humanitární intervence **Rada bezpečnosti OSN**, nebo to jsou **regionální organizace**, či zda touto autoritou zůstávají **státy**. Shoda v této věci neexistuje, ale státy se bez ohledu na svůj postoj shodují, že autorizace Radou bezpečnosti OSN je pro jakoukoli vojenskou intervenci žádoucí a v každém případě by o ni mělo být usilováno. Toto přesvědčení se opírá o Chartu OSN, která omezuje užití síly v mezinárodních vztazích na sebeobranu a na účast při

²⁵ ROBERTS, Adam, cit.d., s.5.

²⁶ FREDERKING, Brian, cit.d., s.373.

²⁷ FIXDAL, Mona; SMITH, Dan, cit.d. Butler, Michael., cit.d. PATTERSON, Eric. *Just War Thinking: Morality and Pragmatism in the Struggle against Contemporary Threats*. Lanham MD: Lexington Books, 2009. Wheeler, Nicholas, cit.d.

mírových misích autorizovaných Radou.²⁸ **Můžeme říci, že v devadesátých letech minulého století již existovala norma humanitární intervence autorizovaná RB OSN** (Wheeler 2002:8). Není-li zásah Radou schválen, panují mezi mnoha státy pochybnosti o jeho legitimitě a je podroben ostré kritice ze strany těchto států.

Spravedlivou příčinou se v tradici spravedlivé války rozumí **obrana, vymáhání** toho, co bylo nespravedlivě odebráno, a **potrestání** „zlých“ činů, mezi které patří systematické porušování základních lidských práv. V takových případech se státy, které chtějí jednat, mohou odvolat na **Úmluvu o prevenci a potrestání zločinu genocidia**, přijaté v roce 1948 Valným shromážděním OSN v reakci na hrůzy druhé světové války.²⁹

Správný úmysl znamená, že potenciálně zasahující státy nemají vůči státu, který je objektem intervence, žádné teritoriální nároky, nejde jim o zastrašování ani o pomstu.

Mezinárodní komise pro intervenci a státní suverenitu vznikla v roce 2000 na popud bývalého generálního tajemníka OSN Kofi Annana. Převvedla ve shodě s tradicí spravedlivé války převládající diskusi o „právu intervenovat“ do roviny „zodpovědnost chránit“.³⁰ Navrhla šest kritérií, kterými by se měla každá humanitární intervence řídit: (1) Vojenská humanitární intervence je odůvodněná pouze, pokud dochází nebo pravděpodobně dojde k masovému zabíjení či etnickým čistkám. (2) Výchozím motivem je jejich zastavení, mělo by se na ní podílet více států a zároveň by se měly brát v úvahu názory států daného regionu. (3) Vojenský zásah lze ospravedlnit až po prozkoumání všech jiných nevojenských možností řešení. (4) Její rozsah „by měl představovat minimum nezbytné k zajištění definovaného cíle ochrany lidí“.³¹ (5) Akce musí mít rozumnou šanci na úspěch. K intervenci by nemělo dojít, pokud by její následky byly horší než nečinnost. (6) Takovou humanitární intervenci může schválit pouze Rada bezpečnosti OSN.³²

²⁸ Princip nevměšování potvrzují také některé další dokumenty OSN, například Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States přijatá Valným shromážděním v roce 1965, nebo Declaration on Principles of International Law přijatá VS v roce 1970.

²⁹ To samo o sobě ne vždy vede k odpovídající akci, jak vidíme na příkladech Rwandy či Dárfúru.

³⁰ EVANS, Gareth et al (ed.). *The Responsibility to Protect*. Ottawa: International Development Research Centre, 2001. O povinnosti (jinými slovy zodpovědnosti) intervenovat, pokud dochází k masivnímu porušování lidských práv, se hovořilo i dříve. Například francouzský ministr zahraničí během první války v Zálivu o této povinnosti hovořil v souvislosti s utrpením Kurdů v Iráku. Více viz WHEELER, Nicholas, cit.d., s.141n.

³¹ EVANS, Gareth, cit.d.

³² EVANS, Gareth, cit.d.

3.3 MEZINÁRODNÍ TERORISMUS

Definice: současný terorismus vychází z anarchismu, jehož cílem je násilná destrukce státního aparátu (viz např. atentát na následníka rakouského trůnu Františka Ferdinanda d'Este v Sarajevu 1914). První definice z roku 1937 v Ženevské konvenci hovoří o terorismu jako o kriminálních zločinech, které mají vyvolat strach. Všeobecně přijímaná definice však stále neexistuje (viz debata o Globální strategii boje proti terorismu na půdě OSN). Jeníček a Foltýn se přiklání k nejčastější definici: „**terorismus je promyšlené politicky či jinak motivované násilí, páchané proti nebojujícím cílům neoficiálními skupinami či agenty a směřující k ovlivnění veřejného mínění**“ (s.103). Terorismus může být **státní** (př. Frakce Rudé armády v Německu) nebo **mezinárodní** (př. Al-Káida), o kterém nejčastěji slyšíme v souvislosti s radikálními muslimy, a který je podle OSN jednou z nejvážnějších **hrozeb mezinárodnímu míru**.

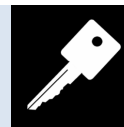
Globální protiteroristická strategie OSN: Jeníček s Foltýnem citují Paula Kennedyho, který řekl, že porazit teroristy je stejné jako „snaha o pošlapaní medúzy v moři“ (s. 93). Nepřítele nelze přesně určit a pohybuje se všude. Terorista často žije život spořádaného občana, než je povolán do akce (př. útok na londýnské metro v roce 2005). Spolupráce mezi co největším počtem států je proto pro boj proti mezinárodnímu terorismu klíčová. OSN jako hlavní garant světového míru přijalo - nikoli bez těžkostí - v roce 2006 první Globální protiteroristickou strategii, která si klade značně velké cíle. Akční plán boje proti terorismu je rozdělen do čtyř oddílů: (1) opatření zaměřující se na okolnosti, které přispívají k šíření terorismu (omezování chudoby, posílení kapacity OSN v oblastech prevence konfliktu i mírových operací), (2) opatření, která mají terorismu předcházet a bojovat proti němu (podpora dialogu mezi civilizacemi, výměna informací), (3) opatření, která mají posílit kapacitu států i OSN a (4) zajistit respektování lidských práv. Je zřejmé, že pro mezinárodní terorismus jsou živnou půdou konflikty a chudoba a státy se shodly na tom, že v boji proti němu je nutné se zaměřit, kromě samotného boje proti teroristům, na **prevenci a řešení konfliktů a snižování chudoby**. Státy, které podporují mezinárodní terorismus a ve kterých teroristé nacházejí úkryt, jsou většinou nefunkční nebo v občanské válce (Afghánistán, Jeme, Súdán, Írán, Somálsko).

SHRNUTÍ KAPITOLY

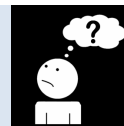
Optimismus po konci studené války vystřídalo v půlce 90.let 20.století a počátkem nového milénia rozčarování nad vytrvalostí a rozsahem konfliktů, které stále častěji probíhají uvnitř států a ovlivňují životy milionů lidí. Stranami konfliktu jsou vedle států také různé guerillové a teroristické skupiny, které řešení konfliktů mnohdy ztěžují. Každý konflikt prochází tzv. konfliktním cyklem, jehož jednotlivé fáze vyžadují specifická řešení od mediace a dobrých služeb OSN přes nejrůznější sankce po vojenský zásah.

Hlavním garantem mezinárodního míru je Rada bezpečnosti OSN, která se ve svém rozhodování opírá o kapitoly VI-VIII Charty specifikující pravidla kolektivní bezpečnosti. Může jednat pouze při ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti, což od 90.let stále ve větší míře platí i pro vnitrostátní konflikty. Kolektivní bezpečnost se v praxi ukázala být nedosažitelným ideálem, který byl nahrazen mírovými operacemi OSN. Kontroverzní zůstává novodobá doktrína tzv. humanitární intervence, podle které je státní suverenity podmíněna dodržováním základních lidských práv.

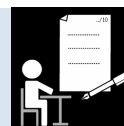
Mezinárodní terorismus je považován za jednu z největších bezpečnostních hrozeb současnosti, proti němuž je nutné bojovat na národní i globální úrovni. Důležitou prevencí proti němu je snižování chudoby spolu s prevencí a řešením konfliktů, které jsou pro terorismus živnou půdou.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV K ZAPAMATOVÁNÍ

- ✓ Křivka konfliktu, mírové operace OSN, humanitární intervence, mezinárodní terorismus, Rada bezpečnosti OSN, kolektivní bezpečnost

KONTROLNÍ OTÁZKY

- ✓ Co je to konflikt v mezinárodních vztazích?
- ✓ Jaké jsou fáze konfliktu?
- ✓ Jaká je role Rady bezpečnosti OSN v řešení konfliktů?
- ✓ Co je to humanitární intervence a proč je kontroverzní?
- ✓ Jak definujeme mezinárodní terorismus?

KONTROLNÍ TEST**1. Která z definic nejlépe popisuje nestabilní mír (v rostoucí fázi konfliktu)?:**

- a, napětí klesá, násilí je ojedinělé, počet nevyřešených otázek je stabilní
- b, napětí roste, násilí je ojedinělé, počet nevyřešených otázek je stabilní
- c, napětí roste, násilí je ojedinělé, počet nevyřešených otázek roste

2. Které z uvedeného nepatří mezi základní principy kolektivní bezpečnosti:

- a, státy se zříkají užití síly při řešení vzájemných sporů
- b, státy dávají přednost zájmům mezinárodního společenství před vlastními zájmy
- c, státy si navzájem nedůvěřují

3. Mezi principy tradičních mírových operací OSN nepatří:

- a, souhlas účastníků konfliktu
- b, užití síly při naplňování mandátu
- c, politická nestrannost

4. Mezi principy druhé generace mírových operací OSN nepatří:

- a, odstraňování min
- b, monitorování voleb
- c, obnova policejních složek státu
- d, nic z výše uvedeného

5. Co není v současnosti nutné pro vznik mírové operace OSN?

- a, ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti
- b, nelze jasně formulovat mandát
- c, je podepsána dohoda o příměří

6. Odpůrci humanitární intervence tvrdí, že:

- a, státní suverenita je podmíněná dodržováním lidských práv
- b, selektivnost nevytváří pochybnosti o motivech zasahujících států
- c, ohrožuje stávající systém mezinárodní bezpečnosti

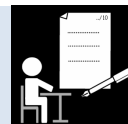
7. Mezi kritéria spravedlivé války nepatří:

- a, spravedlivá příčina
- b, spravedlivý úmysl
- c, legitimní autorita
- d, nic z uvedeného

8. Která z následujících definicí nejlépe vystihuje podstatu terorismu?

- a, politicky motivované násilí, páchané proti vládním cílům
- b, politicky a jinak motivované násilí, páchané proti vládním cílům s cílem ovlivnit veřejné mínění
- c, politicky a jinak motivované násilí, páchané proti nebojujícím cílům s cílem ovlivnit veřejné mínění

POZNÁMKY

4 POPULACE

VÝSTUPY Z UČENÍ	
<i>Po prostudování textu a vypracování úkolů v rámci této kapitoly</i>	
BUDETE UMĚT ✓ seznámíte se s demografickou revolucí a jejím vlivem na současnou populaci ✓ poznáte základní demografické ukazatele ✓ seznámíte se s demografickou strukturou RTE a RZ ✓ poznáte vybrané mezinárodní aktivity v oblasti populační politiky	ZNALOSTI
BUDETE SCHOPNI ✓ zařadit státy a regiony podle jejich demografického vývoje ✓ rozlišit různé problémy RTE a RZ	SCHOPNOSTI
ZÍSKÁTE ✓ možnosti sledovat důležité demografické ukazatele a jejich vliv na současnou společnost	DOVEDNOSTI

Literatura:

JENÍČEK, Vladimír; FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha: C.H.Beck, 2010, s.109-145.

Dále srovnajte:

KUNA, Zbyněk. *Demografický a potravinový problém světa*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s.21-81.

„A Bůh jim požehnal a řekl jim: Plodte a množte se a naplňte zemi.“ -Genesis 1:28

Současný růst počtu lidí na světě není sám o sobě problémem, už starověké civilizace chápali četné potomstvo jako požehnaný dar z nebes. Problémem je, že drtivá většina obyvatel žije v chudobě v rozvojových zemích, které mají kvůli nejrůznějším faktorům omezené možnosti hospodářského rozvoje (konflikty, celní překážky a další). Tlačit tyto země ke snižování porodnosti je kontraproduktivní a může vést k nežádoucímu stárnutí populace (viz Čína, Evropa), které by pro ně bylo neúnosné. Cílem všech snah řešení tzv. populačního problému by měl být především ekonomický rozvoj v chudých zemích tak, aby tyto státy byly schopny uživit své obyvatele, kteří jsou jejich bohatstvím.

4.1 KRÁTCE OD POČÁTKU LETOPOČTU PO ROK 2050

Růst světové populace byl během staletí z důvodů válek, epidemií a hladomorů zanedbatelný a pro její vývoj byla charakteristická **vysoká plodnost (porodnost)** a **vysoká úmrtnost**. Odhaduje se, že v Kristově době na počátku našeho letopočtu žilo na zemi 250 milionů lidí. Trvalo patnáct století, než se tento počet zdvojnásobil a první miliarda byla zaznamenána kolem roku 1820 (Jeníček-Foltýn 2010:110, Kuna 2010:21-22). Tempo růstu se výrazně zvýšilo díky **průmyslové revoluci** v Evropě, která přinesla zlepšení zdravotní péče, rozšiřování vzdělání, růst životní úrovně a růst možností obživy. Na počátku dvacátého století nás bylo 1,6 mld, v roce 1950 už 2,5 mld, o dvacet let později 3,7 mld, v roce 1991 téměř 5,5 mld a roku 2011 se blížíme k 7 miliardám obyvatel (Jeníček-Foltýn 2010:111). Podle odhadů OSN bude na světě v polovině 21.století 9,1 mld lidí.

Souběžně s průmyslovou revolucí probíhala v Evropě od 18.století **demografická revoluce**, která se nejdříve rozšířila do Ameriky a Austrálie a trvala téměř dvě století.

Zlepšování životních podmínek a vědecký pokrok vedly nejprve ke **snížování úmrtnosti**. Počet narozených převyšoval počet zemřelých, takže populace začala růst o 1-1,5% ročně. Následně se **snížovala porodnost** (Jeníček-Foltýn 2010:110, Kuna 2010:30, 83-91). Situace v Evropě nyní dospěla tak daleko, že kromě Irska a Islandu (a mnoha států neuznaného Kosova – 2,5) nedosahuje žádná země **záchovné míry reprodukce** (2,1-2,2 dítěte na ženu). V roce 2005 byl evropský průměr 1,4 dítěte na ženu, v roce 2010 stoupl na 1,6. Stále to však znamená stagnaci a následně pokles původní evropské populace do budoucna.

TAB 4.1 ÚHRNNÁ PLODNOST EVROPSKÝCH STÁTŮ V ROCE 2010

Průměrný počet dětí na 1 ženu	Stát
1,2	Andora (1,3), Bosna a Hercegovina, San Marino
1,3	Lotyšsko, Německo, Maďarsko, Rumunsko, Portugalsko (1,4), Moldávie (1,2)
1,4	Rakousko, Lichtenštejnsko (1,3), Španělsko (1,3), Polsko (1,2), Slovensko (1,2), Itálie (1,3), Malta (1,5), Bělorusko (1,2), Srbsko (1,7)
1,5	Litva (1,3), Česká republika (1,2), Řecko (1,3), Slovinsko (1,2), Rusko (1,4), Ukrajina (1,2), Chorvatsko (1,3), Makedonie, Švýcarsko (1,4)
1,6	Estonsko (1,5), Velká Británie (1,7), Albánie (2,0), Lucembursko, Bulharsko (1,3)
1,7	Belgie (1,6), Nizozemí
1,8	Černá hora (1,7), Dánsko
1,9	Finsko (1,8), Švédsko (1,7)
2	Francie (1,9), Norsko (1,8)
2,1	Irsko (2,0), Island (2,0)

Zdroj: Population Reference Bureau (2010): *World Population Data Sheet 2010*. Číslo v závorce uvádí úhrnnou plodnost v roce 2005, pokud číslo v závorce uvedeno není, je celková plodnost stejná, Srbsko 2005 včetně Černé Hory – Population Reference Bureau (2005): *World Population Data Sheet 2005*.

V **Africe** začala tato zásadní demografická změna probíhat až ve 20.století, avšak díky vnějším zásahům a nikoli vlastnímu hospodářskému pokroku, jak tomu bylo v evropských zemích a severní Americe (dovoz léků apod.). **Úmrtnost** se pomalu **snížovala**, ale **porodnost** zůstává v průměru stále **vysoká**, i když v některých zemích výrazně **klesá**. Nejvyšší byla v 60.letech, kdy byl průměrný počet dětí na jednu ženu 6, v některých oblastech dokonce 8

dětí (př. Niger v roce 2003). Situaci v rozvojových zemích popisuje následující citát: „Neúměrně rychlý růst počtu obyvatel někdy neodpovídá ekonomickému růstu, respektive ekonomickým a sociálním možnostem, a může negativně ovlivňovat životní úroveň dané společnosti“ (Kuna 2010:84).

Z výše uvedeného vyplývá, že svět není jednotný celek, ale počet obyvatel, jejich přírůstek spolu s hustotou osídlení i věkovou strukturou obyvatelstva jsou různé. Největší rozdíly jsou mezi **rozvinutými tržními ekonomikami** (RTE) a **rozvojovými zeměmi** (RZ), mezi nimiž však také existují hluboké rozdíly (viz oddíly níže v této kapitole). Tabulka 4.2 ukazuje změny, jaké můžeme čekat za čtyřicet let. Naplní-li se předpovědi demografů, je patrný zřetelný nárůst podílu obyvatel nejméně rozvinutých zemí na světové populaci, citelný úbytek se naopak očekává ve vyspělých zemích a v menší míře také v Asii.

TAB 4.2 Světová populace v roce 2007 a prognóza pro rok 2050

region	2007		2050 (střední varianta)	
	v milionech	% na svět.popul.	v milionech	% na svět.popul.
svět	6671	100	9191	100
vyspělé země	1223	18,4	1245	13,5
rozvojové země	5448	81,6	7946	86,5
-nejméně rozvinuté země	804	12	1742	18,9
Afrika	965	14,5	1998	21,7
Asie	4030	60,4	5266	57,4
Evropa	731	10,9	664	7,2
Latinská Amerika a Karibik	572	8,6	769	8,4
Severní Amerika	339	5,1	445	4,8
Austrálie a Oceánie	34	0,5	49	0,5

Zdroj: United Nations (2007): *World Population Prospects, the 2006 Revision*.

Žije-li dnes téměř 82% světové populace v rozvojových zemích a z toho 12% v nejméně rozvinutých státech, v roce 1950 to bylo 68% a 7,8% a v roce 1975 pak 74% a 8,8%. Důvodem je vyšší porodnost v RZ a naopak nižší porodnost v RTE.

4.2 HLAVNÍ DEMOGRAFICKÉ UKAZATELE

Nejdůležitějšími demografickými ukazateli jsou: počet obyvatel a jeho složení podle věku a pohlaví, přirozený přírůstek (rozdíl mezi narozenými a zemřelými), přírůstek obyvatel stěhováním (rozdíl mezi přistěhovalci a vystěhovalci), celkový přírůstek (součet přirozené změny a změny stěhováním), plodnost a úmrtnost (úhrnná plodnost, kojenecká úmrtnost, naděje dožití). Tento oddíl se podrobněji zabývá některými z nich v globálním měřítku.

4.2.1 PLODNOST A ÚMRTNOST

Jak již bylo řečeno, pro prostou obnovu obyvatelstva je nutné mít alespoň 2,1-2,2 dítěte na jednu ženu. V roce 2010 byl **celosvětový průměr úhrnné plodnosti** 2,5. Tento růst populace není rovnoměrný, jak je patrné z následující tabulky.

TAB 4.3 Úhrnná plodnost v letech 2005 a 2010

region	Průměrný počet dětí na 1 ženu			Průměrný počet dětí na 1 ženu	
	2005	2010		2005	2010
Afrika	5,1	4,7	Jihovýchodní Asie	2,5	2,4
-subsaharská Afrika	5,5	5,2	Východní Asie	1,6	1,5
Latinská Amerika a Karibik	2,5	2,3	Evropa	1,4	1,6
- Jižní Amerika	2,4	2,2	Austrálie a Oceánie	2,1	2,5
Severní Amerika	2	2	Vyspělé státy	1,6	1,7
Západní Asie	3,4	3,1	Rozvojové země	2,9	2,7
Jižní a střední Asie	3,1	2,8	Svět	2,7	2,5

Zdroj: rok 2005 - Kuna (2010:64), rok 2010 - Population Reference Bureau (2010): *World Population Data Sheet 2010*.

Mezi vyspělými zeměmi měly v roce 2010 nejvyšší úhrnnou plodnost Izrael (3,0), Nový Zéland, Island a Irsko (2,1) a Norsko s USA a Francií (2,0). Pro rozvojové země se hodnota snížila z 6,2 (průměr za léta 1950-55) na 2,7 – hodnotu pro RTE v prvním desetiletí po konci druhé světové války. Tento pokles ovlivňují údaje ze zemí východní Asie, kde je plodnost dokonce pod evropským průměrem (př. Jižní Korea 1,2 či Taiwan 1,0) a některé státy jihovýchodní Asie (př. Singapur 1,2 či Thajsko 1,8). Největší podíl mají státy subsaharské Afriky (př. Niger 7,4 – vůbec nejvyšší na světě, Somálsko a Uganda 6,5, Mali 6,6, Demokratická republika Kongo 6,4 a Čad 6,2) (viz Polupation Reference Bureau 2010). Nárůst v Evropě demografové vysvětlují vyšší porodností mezi přistěhovalci.

Dvě nejlidnatější země na světě – Čína (cca 1,3 mld) a Indie (cca 1,2 mld) – léta usilují o snížení přirozeně vysokého přírůstku obyvatel. **Čínská lidová republika** je známá svojí politikou jednoho dítěte (oficiálně politika plánování rodiny, zavedená roku 1978), za jejíž porušení jsou rodiny sankcionovány a výjimkami nejsou ani násilná sterilizace, nucené potraty i vraždy narozených děvčat či jejich odkládání do sirotčinců. Tyto drastické metody sice vedly k omezení plodnosti, jak bylo cílem čínské politiky – na počátku 70.let dvacátého století byla úhrnná plodnost ještě 6,0, o deset let později klesla na 3,3 a v roce 2010 se dostala pod úroveň prosté reprodukce 1,5 – ale přispěly k závažným problémům. Čína se stala nejrychleji stárnoucím národem na světě, počet důchodců roste rychleji než počet narozených. „Stárnutí populace může přidusit ekonomiku úplně stejně jako přelidněnost, již se Číňané tak dlouho obávali“ (Jeníček-Foltýn 2010:128). Dalším problémem je nedostatek žen. Státní komise pro plánování rodiny odhaduje, že v roce 2020 bude v Číně o 30 milionů více mužů než žen, což může vést k sociální nestabilitě (Chinese Facing Shortage of Wives, BBC News, 12.1.2007).

Podle prognóz předběhne **Indie** v roce 2030 Čínu a stane se nejlidnatější zemí na světě. V používání tvrdých metod za Čínou nijak výrazně nezaostávala (násilné sterilizace, vraždy plodů ženského pohlaví či narozených děvčat). Navzdory této genocidní politice se plodost snižuje velice pomalu (2003 – 2,91; 2004 – 3,1; 2005 – 3,0; 2010 – 2,6). Ovšem stejně jako v jiných velkých zemích, existují i zde rozdíly mezi jednotlivými indickými státy.

Až panická snaha o snížení porodnosti v rozvojových zemích je součástí **rozvojové pomoci**. Od 60.let 20.století se aktivně zapojují mezinárodní organizace jako **WHO** (Světová

zdravotnická organizace), **FAO** (Organizace pro výživu a zemědělství) a **UNESCO** (Organizace Spojených národů pro vzdělání, vědu a kulturu). Mezi hlavní snahy patří podpora vzdělání dětí a především děvčat, zlepšování zdravotnické péče, plánování rodiny a další (Jeníček-Foltýn 2010:116-117). Dalšími organizacemi, jejichž aktivity nepřímo ovlivňují populační politiku v rozvojových zemích, jsou **UNDP** (Rozvojový program OSN), **UNAIDS** (Světový program pro AIDS) a **UN-HABITAT** (Program OSN pro lidská sídla). Hlavním koordinátorem je v oblasti populační politiky **UNFPA** (Populační fond OSN).

Kojenecká úmrtnost je v rozvojových zemích stále vysoká, a to i přes její snižování díky pomalu se zlepšující zdravotní péči. Kojenecká úmrtnost ukazuje, kolik z 1000 živě narozených dětí zemře do svých prvních narozenin.

TAB 4.4 Kojenecká úmrtnost v letech 2005 a 2010

region	na 1000 živě narozených			na 1000 živě narozených	
	2005	2010		2005	2010
Afrika	88	76	Jihovýchodní Asie	39	27
-subsaharská Afrika	94	81	Východní Asie	25	20
Latinská Amerika a Karibik	27	22	Evropa	7	6
- Jižní Amerika	26	22	Austrálie a Oceánie	29	21
Severní Amerika	7	6	Vyspělé státy	6	6
Západní Asie	47	37	Rozvojové země	59	50
Jižní a střední Asie	67	55	Svět	54	46

Zdroj: Population Reference Bureau (2005): *World Population Data Sheet 2005*; Population Reference Bureau (2010): *World Population Data Sheet 2010*.

Ve většině vyspělých zemí je kojenecká úmrtnost menší než pět, v mnoha státech subsaharské Afriky překračuje 100 zemřelých dětí na tisíc novorozenců. Mezi zeměmi s vysokou kojeneckou úmrtností najdeme země s vysokou porodností – Čad (130), Guinea-Bissau (121), Mali (116), Demokratické Kongo (114), Somálsko (111) a Niger (108). Smutné prvenství patří Afghánistánu (155). Vysoká kojenecká úmrtnost odráží zdravotní stav

obyvatel a celkovou úroveň zdravotní péče (Jeníček-Foltýn 2010:115-116). Jednou z jejích hlavních příčin je podvýživa (viz kapitola 5).

4.2.2 DEMOGRAFICKÁ STRUKTURA OBYVATEL

S mírou porodnosti a úmrtnosti je úzce spojena **demografická struktura obyvatel podle věku a pohlaví**. V případě věku rozděluje demografové populaci do tří skupin – do 14 let (předproduktivní věk), 15-64 let (produktivní věk) a od 65 let (poproduktivní věk). Struktura je názorně vyjadřovaná v tzv. **věkových pyramidách**. V prvním desetiletí 21.století bylo ve vyspělých zemích 21% obyvatel do 14 let, 67% v produktivním věku a 12% důchodového věku. V rozvojovém světě bylo obyvatel do 14 let 45%, v produktivním věku 52% a důchodců pouhých 3%. Jeníček s Foltýnem se značným zjednodušením tvrdí, že v RTE žijí dvě třetiny obyvatel jednu třetinu, zatímco v RZ žijí polovina obyvatel druhou polovinu (2010:114). Důležitým faktem zůstává, že v rozvojových zemích převažují mladí lidé, zatímco populace vyspělých zemí stárne. Podle **Population Reference Bureau** (PRB), která každoročně vydává **World Population Sheet** byla v roce 2010 mezi deseti zeměmi s nejvyšším podílem lidí do 14 let pouze jedna mimoafrická země, a to na sedmém místě Afghánistán (45,9%). Na prvním místě se s 50,1% umístil Niger, následován Ugandou, Burkinou Faso a Demokratickým Kongem, tedy chudé země (často zmítané dlouhotrvajícím konfliktem) s vysokou porodností. Naopak mezi státy s nejstarší populací se dostaly s výjimkou Japonska (na prvním místě s 22,6%) pouze evropské země. V této souvislosti PRB uvádí „**ukazatel podpory seniorům**“ (Elderly Support Ratio), tedy podíl populace v produktivním a poproduktivním věku. Ukazuje přibližně, kolik lidí pracuje a bude pracovat na jednoho seniora. V roce 1950 byl světový průměr 12 osob, v roce 2010 již jen 9 osob. Celkem 24 zemí (převážně z Evropy) má nyní méně než 5 osob na jednoho seniora, nejméně ze všech mají Japonsko, Itálie a Německo (3). Nad 25 osob má sedm zemí převážně ze subsaharské Afriky a Blízkého východu. Prognóza pro rok 2050 uvádí světový průměr už pouze 4 osoby na 1 seniora, v Japonsku se dokonce předpokládá poměr 1:1 a polovina zemí se bude muset vypořádat s poměrem méně než 5 pracujících na jednoho seniora (př. Francie 2, Čína 3). Prognóza pro Niger a Ugandu (země s nejvyšším podílem mladé generace) udává poměr 19:1 a 16:1 (vůbec dva nejvyšší pro celý svět). **Stárnutí populace** je zatím především problémem

vyspělých a jen některých rozvojových zemí. Jeníček s Foltýnem uvádějí základní opatření pro řešení tohoto problému (s.141-144):

- pozdější odchod do důchodu
- snižování dávek v důchodu, penzijní připojištění
- zvyšování podílu žen vstupujících do pracovního poměru
- liberalizace migračních toků
- trvalé zvyšování počtu narozených dětí, které považují za nejdůležitější.

4.2.3 STŘEDNÍ DÉLKA ŽIVOTA

Dalším důležitým demografickým ukazatelem je **střední délka života (naděje dožití)**, tedy průměrný věk, kterého se dožívají členové dané populace a která neustále roste. Od roku 1970 vzrostla nejvíce v arabských zemích (o více než 18 let, tj. o třetinu, viz UNDP 2010:31) a dokonce i v subsaharské Africe (o více než 8 let). I zde však existuje podstatný rozdíl mezi vyspělými zeměmi a rozvojovými státy, jak ukazuje tabulka 4.5.

TAB 4.5 Střední délka života v letech 2005 a 2010

region	muži a ženy			muži a ženy	
	2005	2010		2005	2010
Afrika	52	55	Jihovýchodní Asie	69	70
-subsaharská Afrika	48	52	Východní Asie	73	75
Latinská Amerika a Karibik	72	74	Evropa	75	76
- Jižní Amerika	72	73	Austrálie a Oceánie	75	76
Severní Amerika	78	78	Vyspělé státy	65	67
Západní Asie	68	72	Rozvojové země	76	77
Jižní a střední Asie	62	65	Svět	67	69

Zdroj: Population Reference Bureau (2005): *World Population Data Sheet 2005*; Population Reference Bureau (2010): *World Population Data Sheet 2010*.

Na prvním místě mezi zeměmi s vysokou střední délkou života byly v roce 2010 Japonsko a čínský Hong Kong (83 let), následované Švýcarskem (82 let) a vyspělými převážně evropskými zeměmi (Norsko, Švédsko, Island, Kanada, Izrael a další 81 let; Finsko, Velká

Británie, Nový Zéland a další 80 let). Česká republika dosáhla 77 let (74 muži a 80 ženy). Nejméně let se dožívají obyvatelé subsaharské Afriky. Poslední příčky pomyslného žebříčku s nadějí dožití téměř poloviční oproti vyspělým zemím zauímají Lesotho (41 let), Zambie (42 let), Zimbabwe (43 let), Guinea-Bissau a Svazijsko (46 let), Nigérie, Sierra Leone a Angola (47 let), Niger a Demokratické Kongo (48 let), Malawi, Čad a Středoafriická republika (49 let). Do této smutné skupiny patří také Afghánistán se 44 lety. Hlavní důvody tohoto neutěšeného stavu jsou dva – **dlohodrvající konflikty** (Nigérie, Sierra Leone, D.Kongo, Afghánistán) a **HIV/AIDS**, kterým je v těchto zemích nakaženo 10 až téměř 30 procent populace ve věku 15-49 let (průměr za roky 2007-2009 podle PRB, průměr zemí subsaharské Afriky je přitom 5%). Odhaduje se, že v roce 2009 bylo virem HIV postiženo více než 33 milionů lidí včetně dětí a téměř dva miliony z nich zemřely. Dvacet a půl milionu (68%) nakažených žilo v subsaharské Africe a 1,3 milionu z nich zemřelo. Druhým nejvíce zasaženým regionem je jižní a jihovýchodní Asie (Worldwide HIV/AIDS Statistics). Epidemie je velkou zátěží pro ekonomiku a zdravotnictví již tak chudých zemí, osobní tragédie netřeba zdůrazňovat.

4.2.4 MIGRACE

S růstem populace (a nejen s ním) úzce souvisí **migrace** obyvatel, tedy **dočasná** (sezonní) či **trvalá** změna bydliště. Migrace může být **vnitřní** (př. z venkova do města) nebo **vnější** (mezi zeměmi) a má mnoho **příčin** (konflikty, nedostatek pracovních příležitostí, měnící se přírodní podmínky, přelidnění atd.). Migrace nemá pouze všeobecně známé negativní důsledky, ale může přispět k ekonomickému růstu cílové země i ke snižování chudoby v zemích původu (peníze posílané domů, zvýšená kvalifikace při návratu apod.). **Mezinárodní organizace pro migraci** (IOM) ve své zprávě o migraci (World Migration Report 2010) odhaduje 740 milionů vnitřních a 214 milionů mezinárodních migrantů (s.115 a 117). Následující tabulka ukazuje přibližné počty a procentuální zastoupení zahraničních imigrantů (tedy obyvatel, kteří se narodili mimo území státu, ve kterém pobývají) na celkové populaci vybraných regionů. V počtech imigrantů v Evropě jsou také započteny migranti v rámci Evropské unie.

TAB. 4.6 Počty imigrantů v roce 2010

region	v milionech	% z celkové populace
Asie	27,5	0,7
Evropa	77,1	8,7
Amerika	57,5	6,1
Blízký východ	26,8	12
Afrika	19	2
Austrálie a Oceánie	6	16,8

Zdroj: International Organisation for Migration (2010): World Migration Report 2010, s.244

Mezi země s nejvyšším počtem přistěhovalců patřily v roce 2010 USA (více než 40 milionů), Rusko a Německo (přes 10 milionů), Saudská Arábie, Francie, Velká Británie, Španělsko, Indie a Ukrajina (všechny s více než 5 miliony). Tyto země i přes vysoké počty nepatří mezi státy s vysokým podílem imigrantů na celkové domácí populaci. Těmi jsou především ropné země Perského zálivu (Katar dokonce 85,6%), Singapur a Hong Kong.

Americký **Migration Policy Institute**, který se zabývá migrací na místní, národní i mezinárodní úrovni, poskytuje na svých stránkách „světovou mapu migrace“ (World Migration Map), která ukazuje aktuální dostupná data pro jednotlivé země. Například v České republice žilo v roce 2001 nejvíce lidí ze Slovenska (63%) a Ukrajiny (7,4%) a hlavními cílovými zeměmi Čechů byly Rakousko, Kanada, Německo, Velká Británie a USA.³³

Trvalá migrace do zahraničí často znamená odchod produktivního nebo vysoce kvalifikovaného obyvatelstva a je problémem zejména nejchudších zemí. Hovoří se o tzv. **odlivu mozků**, a to především z „bývalých kolonií do někdejších metropolí“ (Kuna 2010:68). Jedním ze závažných příkladů je nedostatek lékařů a kvalifikovaných sester především v afrických zemích, kteří po studiích často raději zůstávají v zahraničí, kde mají lepší možnosti výdělku i příjemnější pracovní prostředí.³⁴ IOM ve své zprávě dokonce tento fenomén uvádí jako nejzávažnější problém „odlivu mozků“ v rozvojovém světě. Mezi země nejvíce postižené

³³ <<http://www.migrationinformation.org/datahub/wmm.cfm>>, 30.6.2011.

³⁴ Nedostatek zdravotnického personálu je také v některých vyspělých zemích (př. Velká Británie či Kanada), ale tyto země mají prostředky na přilákání potřebných sil zejména z rozvojových států.

odchodem doktorů řadí Mozambik (75% lékařů pracuje mimo zemi), Guineu-Bissau (71%) a Angolu (70%). Sestry nejvíce odcházejí z Libérie (81%) a Burundi (78%) (WMR 2010:268). Katastrofální je například situace v Malawi. V této zemi s vysokým výskytem HIV/AIDS, malárie a tuberkulózy a vysokou porodností (cca 6 dětí na jednu ženu) připadá jeden lékař na 65 tisíc obyvatel (ve Francii či Německu je poměr cca 1:211). Obyvatelé postižených zemí situaci řeší návštěvami u nekvalifikovaných tradičních léčitelů, jejichž pomoc je omezená, ne-li škodlivá (German Foundation for Developing Countries (2009): *Global Lack of Medical Doctors*. D+C Monitor no.3, p.94).

Stárnutí populace ve vyspělých státech vytváří poptávku po pracovní síle z populačně silných rozvojových zemí. Nabídka však vysoce tuto poptávku přesahuje, což spolu s dalšími faktory vytváří úrodnou půdu pro **ilegální migraci**. Zjistit počty nelegálních přistěhovalců je nemožné, IOM odhaduje 10-15% z celkového počtu migrantů (rok 2002), UNDP (Rozvojový program OSN) hovoří v roce 2009 o jedné třetině imigrantů z rozvojových zemí. Někteří přicházejí do cílových zemí legálně, ale zůstávají dále i po vypršení pracovních viz, jiní nelegálně rovnou přijíždějí. Mnozí využijí „služeb“ kriminálních organizací, které je za vysoké poplatky převezou za mnohdy nelidských podmínek do (pokud mají štěstí) vytoužených zemí, kde je nechají napospas osudu (př. Mexiko/USA; středomořský region). Aktivita proti obchodu s lidmi ve spolupráci s vládami a na pomoc obětem vyvíjí například **UNFPA** (Populační fond OSN), **UNOCD** (Úřad OSN pro drogy a kriminalitu), **ILO** (Mezinárodní organizace práce) a mnohé další. Očekává se však, že problém nelegálního přistěhovalectví se bude prohlubovat vzhledem k tomu, že země přestávají být ochotné imigranty přijímat a počet pracovních sil v rozvojových zemích roste (Jeníček-Foltýn 2010:129). IOM zdůrazňuje naléhavost tohoto problému a nutnou koordinaci mezi zeměmi původu, tranzitními a cílovými státy (více viz např. www.migration4development.org).

Dočasná (sezonní) zahraniční (i vnitřní) migrace je časově omezená, netýká se celé rodiny a většinou se jedná o každoročně se opakující jev. V Evropě například přicházejí lidé ze zemí bývalé Jugoslávie, Turecka a severní Afriky do západní Evropy do odvětví, které vyžadují minimální kvalifikaci a ve kterých místní obyvatelé pracovat nechtějí. Dále se jako příklad uvádí migrace na hranicích Mexika a jihu Spojených států či ze zemí Asie do ropných států Perského zálivu (Kuna 2010:69).

Zvláštní skupinu migrantů tvoří **uprchlíci** a **vnitřní běženci** (internally displaced persons, uprchlíci v hranicích vlastního státu), kteří z místa bydliště prchají hlavně před násilnými konflikty či přírodními katastrofami (př. letošní hladomor v Africkém rohu). **Vysoký komisař OSN pro uprchlíky** (UNHCR) odhaduje, že v roce 2008 bylo na světě více než 15 milionů uprchlíků, nejvíce z nich našlo v souvislosti s válkami v Afghánistánu a Iráku útočiště v Pákistánu (1,8 milionů), Sýrii (1,1 mil.) a Íránu (980 tis.). Vnitřních běženců bylo podle odhadů v roce 2008 téměř 26 milionů, nejvíce z nich v afrických zemích zmítaných násilnými konflikty. Pomyslné první místo obsadil s téměř pěti miliony Súdán (přes dvacet let trvající občanská válka mezi severem a jihem země skončila teprve v roce 2005, po ní následovala genocida v Dárfúru). Milionovou hranici překročilo také Demokratické Kongo (2,1) a Somálsko (1,5), mimo Afriku pak Kolumbie (3,3), Irák (2,8) a Pákistán (1,2). Uprchlícké tábory jsou závažným problémem. Jsou často přeplněné, lidé nemají kde pracovat, jak se vzdělávat, jsou chudí, bez perspektivy a závislí na vnější pomoci, která jim umožňuje pouze holé přežití (zásobování například mnohdy zajišťuje Světový potravinový program OSN – UN World Food Programme). Podmínky jsou v táborech dobré pouze pro politický extremismus i terorismus.

V rozvojových zemích probíhá masivní vnitřní migrace **z vesnic do měst (urbanizace)**, kam lidé odcházejí za vidinou lepšího života, která se však bohužel zpravidla nenaplní, neboť jejich množství vysoce převyšuje pracovní příležitosti. Většina z nich tak skončí v přeplněných chudinských čtvrtích (**slumech**), kde chybí základní kanalizace, nezávadná voda, elektřina a pracovní příležitosti i možnosti vzdělání jsou omezené. Podle odborníků patří přeplněné slumy k hlavním problémům metropolí rozvojových zemí (Jeníček-Foltýn 2010:129). Například největším a nejchudším slumem ve východní Africe je keňská Kibera u hlavního města Nairobi, kde podle odhadu žije necelý milion lidí a kde je extrémně vysoká nezaměstnanost, nedostatečné hygienické podmínky a vysoká kriminalita (BBC: *Nairobi Slum Life: Into Kibera*. 4.10.2002).³⁵ V podobných chudinských čtvrtích bez infrastruktury žije podle odhadu OSN až 1/6 světové populace, tj. miliarda lidí (Kuna 2010:70-71).

³⁵ Od roku 2006 probíhá pod záštitou INEX-SDA projekt Fotbal pro rozvoj, který podporuje fotbalový tým v Kibeře a jehož součástí je každoroční výprava keňského týmu do České republiky. Více na <<http://www.inexsda.cz/cs/vzdelavani/Fotbal-pro-rozvoj/Fotbal-pro-rozvoj>>.

V roce 2009 žilo podle OSN poprvé v lidské historii více obyvatel ve městech než na vesnici (50,1%-49,9%). Od roku 1900, kdy ve městech žilo pouze necelých 14% obyvatel, je to velký nárůst. Nepřekvapí, že nejnižší podíl městského obyvatelstva je v Africe (39%), za kterou následuje Asie (42%), ve vyspělých zemích podíl dosahuje téměř 75%. Prognózy do budoucna počítají s nárůstem ve všech světových regionech, vyspělé země by se v roce 2050 měly dostat k hranici 86%, Afrika a Asie na 62% a 65%. Většina z první desítky aglomerací s více než 10 miliony obyvatel leží v rozvojových zemích Asie a Latinské Ameriky (Dilí, Bombaj, Šanghaj, Kalkata, Dháka, Sao Paolo, Mexico City, Buenos Aires), pouze Tokio a New York jsou ve vyspělých státech (Kuna 2010:73-78).

4.3 VÝHLED DO BUDOUCNA

OSN sestavuje **prognózy** vývoje světové populace až na úrovni jednotlivých zemí od roku 1950. Jedná se o odhad budoucího počtu obyvatel většinou podle **věku a pohlaví**. Úkol je to velice složitý, závislý na mnoha navzájem provázaných proměnných. Základními variantami předpovědí jsou **nízká, střední a vysoká**. Každá vychází z různého vývoje porodnosti (nízká a vysoká počítají s jejími extrémními hodnotami), stejné hodnoty zůstávají pro úmrtnost a migraci. Z hlediska času se předpovědi dělí na **krátkodobé, střednědobé a dlouhodobé**.

Předpovědi počítají ve střednědobém modelu do roku 2050 s nárůstem světové populace na cca 9,1 mld. obyvatel s ročním přírůstkem cca 34 milionů, z toho nejvíce v nejméně rozvinutých zemích (22 mil.). Naopak vyspělé země by se měly potýkat s mírným úbytkem obyvatel, který bude pravděpodobně kompenzován přistěhovalci z rozvojových zemí. Předpokládá se, že ve všech zemích dojde k prodloužení střední délky života, v RTE na 82 let, v RZ především v důsledku HIV/AIDS pouze na 67 let (Jeníček-Foltýn 2010:131-137).

4.4 NĚKTERÉ MEZINÁRODNÍ AKTIVITY

Mezinárodní aktivity, které se snaží řešit tzv. populační problém, jsou často zbytečné (viz kapitola 5), přesto je zde pro úplnost zmiňujeme. OSN se demografickou situací zabývá od 60.let 20.století. Jak již bylo řečeno, hlavním koordinátorem jejích aktivit je UNFPA – **Populační fond OSN**, který vznikl v roce 1969 a dlouhodobě pomáhá státům s jejich

populační politikou. Konkrétně to znamená například podpora plánovaného rodičovství, šíření informací, prevence AIDS a mnohé další. Je financován z dobrovolných příspěvků států.

V roce 1994 byl na **Mezinárodní konferenci o populaci a rozvoji** v Káhiře přijat akční plán (ICPD), ve kterém se státy zavázaly ke zlepšení a spolupráci v oblastech zdravotní péče, prevence AIDS, ženských práv, poskytování základního vzdělání a přístupu k antikoncepci. Po ní následovaly další konference (př. O životním prostředí a rozvoji – UNCED 1992; Světová konference o lidských právech 1993). O deset let později došlo k vyhodnocení ICPD ve zprávě **Káhírského konsenzu po deseti letech**, která poukázala na některé problémy. Prvotním cílem by neměly být kontraproduktivní (a někdy zločinecké) snahy o snižování populace, ale investice do lidského rozvoje (vzdělání apod. Americký ekonom Lester C. Thurow řekl, že lidé se už brzy nebudou dělit na bohaté a chudé, ale na vzdělané a nevzdělané a mnoho dalších vědců považuje vzdělání za hlavní zdroj ekonomického růstu, viz Jeníček-Foltýn 2010:281). Závěry těchto konferencí byly přijaty do **rozvojových cílů milénia** (Millennium Development Goals) v roce 2000, které státy zavazují ke spolupráci v úsilí o výrazné snížení chudoby do roku 2015. Těmito cíly jsou:

- odstranění extrémní chudoby a hladu
- prosazování rovnosti pohlaví a posílení postavení žen
- zpřístupnění kvalitního vzdělání pro všechny
- snižování mateřské a dětské úmrtnosti
- boj s epidemií AIDS
- ochrana životního prostředí
- vytvoření globálního partnerství pro rozvoj

Na splnění těchto cílů se vedle vlád a mezinárodních organizací podílí soukromý sektor, nevládní i výzkumné organizace a další. V některých oblastech a v některých zemích se tyto cíle daří naplňovat, celkově je však jasné, že cíle jsou příliš ambiciózní a k jejich naplnění do roku 2015 nedorazí (<<http://www.un.org/millenniumgoals/>>, Jeníček-Foltýn 2010:137-140).

Vyspělé země se potýkají se stárnutím obyvatel, kterému se v budoucnu nevyhnou ani rozvojové země (př. Čína). V roce 2002 proběhlo **Druhé světové shromáždění o stárnutí populace** v Madridu, na kterém byl přijat **mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí** (Jeníček-Foltýn 2010:141-144). Cílem je podpora aktivního stárnutí a zapojení seniorů do

společnosti tak, aby se stali její přirozenou součástí a nebylo na ně pohlíženo jako na nechtěné břemeno, jak se nyní často stává. Týká se **tří oblastí** (viz <<http://www.mpsv.cz/cs/1215>>):

aktivní účast seniorů na životě společnosti a rozvoji (př. práce, vzdělání, mezigenerační solidarita),

pokrok ve zdraví a blahobytu do stáří (př. výcvik poskytovatelů péče, zdravotní pojištění seniorů, podpora duševní pohody),

zajištění příznivého a podpůrného prostředí (př. bydlení, podpora poskytovatelů péče).

SHRNUTÍ KAPITOLY

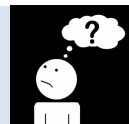
Světová populace začala výrazně růst až během průmyslové revoluce, která díky zlepšující se zdravotní péči a růstu možností obživy přispěla k tzv. demografické revoluci. Během ní nejdříve docházelo ke snižování úmrtnosti a následně ke snižování porodnosti. Demografická revoluce nejdříve proběhla v Evropě a dalších průmyslových zemích, v některých rozvojových zemích stále probíhá. Jejím negativním jevem v rozvinutých ekonomikách je současná nízká porodnost pod zachovnou mírou reprodukce, která má za následek stárnutí a vymírání populace. Pokud v těchto zemích porodnost nevzroste až na zachovnou míru reprodukce, je možným řešením příliv migrantů z rozvojových zemí, které tuto míru značně přesahují a mají dostatek populace v produktivním věku a mladších 14 let.

Vedle úmrtnosti, porodnosti a demografické struktury obyvatel patří mezi základní demografické ukazatele střední délka života, která ukazuje zdravotní stav obyvatel a která neustále roste, i když rozdíly mezi RTE a RZ jsou v mnoha případech stále velmi vysoké. Neméně důležitým ukazatelem je migrace, která má mnoho podob.

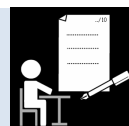
Mezinárodní společenství se tzv. populačním problémem začalo zabývat v 60. letech 20. století. Tyto aktivity jsou mnohdy zbytečné, neboť populační problém jako takový neexistuje a lidé jsou pokladem každého státu.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV K ZAPAMATOVÁNÍ

- ✓ Demografická revoluce, záchovná míra reprodukce, demografická struktura obyvatel, střední délka života, migrace, demografické prognózy, rozvojové cíle tisíciletí

KONTROLNÍ OTÁZKY

- ✓ Kdy proběhla demografická revoluce a co je pro ní charakteristické?
- ✓ Co je to demografická struktura a jak se liší v zemích RTE a RZ?
- ✓ Co je hlavním problémem RTE?
- ✓ Vysvětlete rozdíl mezi migranty a uprchlíky.

KONTROLNÍ TEST**1. Demografickou revoluci charakterizuje:**

- a, snižování úmrtnosti a následné zvyšování porodnosti
- b, snižování úmrtnosti a následné snižování porodnosti
- c, zvyšování úmrtnosti a následné snižování porodnosti

2. Demografická revoluce v Africe:

- a, proběhla
- b, nezačala
- c, je v procesu

3. Záchovnou míru reprodukce:

- a, nemá většina RTE
- b, nemá většina RZ a tranzitivní ekonomiky
- c, mají všechny státy

4. Populační politika Číny :

- a, je úspěšná
- b, probíhá od 60.let 20.století

c, přispívá ke stárnutí čínské populace

5. Demografická struktura obyvatel podle věku a pohlaví je pro RTE a RZ:

a, téměř stejná

b, v RTE převládají senioři a v RZ obyvatelé v produktivním věku

c, více než polovina obyvatel RZ jsou mladší 14 let

6. Mezi možná opatření k řešení problému stárnutí populace nepatří:

a, pozdější odchod do důchodu

b, zvyšování počtu narozených dětí

c, zvyšování dávek v důchodu

7. Co to je tzv. odliv mozků?

a, odchod alespoň 20% VŠ studentů na zahraniční univerzity

b, odchod kvalifikovaných lidí většinou do bývalých kolonií

c, soustředění výzkumných center do vybraných zemí RTE

8. Dočasná migrace:

a, není časově omezená

b, týká se většinou celé rodiny

c, bývá každoročně se opakujícím jevem

9. Podle OSN počet světové populace ve městech:

a, je menší než počet obyvatel na vesnicích

b, převyšuje počet obyvatel na vesnicích

c, je stejný jako počet obyvatel na vesnicích

10. Co nepatří mezi rozvojové cíle tisíciletí?

a, snižování dětské a mateřské úmrtnosti

b, zpřístupnění kvalitního vzdělání pro všechny

c, boj s epidemií AIDS a malárií a ochrana životního prostředí

d, odstranění extrémní chudoby a hladu

5 POTRAVINY

VÝSTUPY Z UČENÍ	
<i>Po prostudování textu a vypracování úkolů v rámci této kapitoly</i>	
BUDETE UMĚT ✓ seznámíte se s různými formami hladu, který nemusí být problémem pouze chudých RZ ✓ seznámíte se s důsledky nedostatečné výživy, které negativně ovlivňují celý život již od prenatálního období ✓ poznáte základní příčiny nedostatku potravin v některých částech světa a možnosti řešení	ZNALOSTI
BUDETE SCHOPNI ✓ rozlišit různé problémy RTE a RZ ✓ posoudit současné aktivity a snahy o řešení probíraných problémů	SCHOPNOSTI
ZÍSKÁTE ✓ možnosti sledovat diskutované problémy v jejich aktuální podobě v širších souvislostech	DOVEDNOSTI

Literatura:

JENÍČEK, Vladimír; FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha: C.H.Beck, 2010, s.146-179.

Dále srovnajte:

KUNA, Zbyněk. *Demografický a potravinový problém světa*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s.93-314.

„Ačkoliv naše civilizace je schopna vyprodukovat dostatek potravin, aby nasýtila všechny obyvatele, přesto miliony lidí na světě trpí hladem“ (Jeníček-Foltýn 2010:176). *Zemědělský výhled OECD-FAO: 2011-2020* ukazuje, že globální zemědělská produkce převyšuje a bude převyšovat růst světové populace. „Potravinový problém je záležitostí distribuce a nikoli nedostatečné výroby“ (Kuna 2010:313). Výživový problém je často dáván do souvislosti s nadměrným růstem populace. Výše uvedené citáty však ukazují, že samotný růst populace není příčinou hladu (především) v rozvojových zemích. Mezi hlavní faktory, které způsobují nedostatek potravin zvláště v rozvojových státech, patří ozbrojené konflikty, přírodní katastrofy (sucho, záplavy apod.), slabá vláda, rozpad tradičních rodinných vazeb, nedostatečná infrastruktura, chudoba či bariéry na světovém trhu (zemědělská politika EU apod.).

5.1 ZÁKLADNÍ POJMY

Potravinový, jinak též **vyživový**, problém představují dva jevy. **Nedostatečný příjem** (podvýživa) na jedné straně a **nadbytečný příjem** (nadváha, obezita) na straně druhé. Oba vedou k vážným zdravotním potížím a předčasnému úmrtí dětí i dospělých.

Podvýživa není novým problémem, byl zde vždy. Podíl podvyživených se snížil až díky průmyslové a agrární revoluci během 19. a 20. století, nejdříve ve vyspělých zemích, později a pomaleji v rozvojovém světě. **Organizace pro výživu a zemědělství** (FAO) rozlišuje několik typů hladu, tedy nedostatečného příjmu základních živin. **Akutní hlad** (hladomor) je náhlý naprostý nedostatek potravin způsobený neúrodou či válkou, který je provázen epidemiemi a vyžádá si tisíce až miliony životů (například v roce 2011 v rohu Afriky). **Chronický hlad** (podvýživa) je trvale nedostatečný příjem potravin, který vede ke snížení imunity, omezení pracovní aktivity a mnoha nemocem. **Bílkovinný hlad** je nízký příjem bílkovin, které jsou nezbytné pro růst svalů a je nejvíce rozšířen v tzv. rýžových zemích jihovýchodní Asie a

afrických státech, kde je hlavní složkou stravy na vápník a vitamín C bohatá ale na bílkoviny velice chudá kasava (maniok). **Specifický hlad** (skrytý hlad) je nedostatek důležitých minerálů či vitamínů kvůli jednostranné stravě. Například nedostatek železa způsobuje anémii (chudokrevnost), která je v Asii a Africe příčinou až 20% úmrtí matek při porodu. Nedostačující příjem jódu negativně ovlivňuje vývoj mozku a podle OSN se kvůli jeho nedostatku u matek narodí až 20 milionu mentálně postižených dětí. Nedostatek zinku má za následek průjemová onemocnění, která jsou jednou z hlavních příčin úmrtí dětí do pěti let. V této souvislosti se rozlišují čtyři **spotřební úrovně potravin**: 1. nízká kvalita i kvantita, tedy celkově nedostačující příjem potravin (země subsaharské Afriky, JV Asie a také některé skupiny obyvatel); 2. nízká kvalita a dostatečná kvantita; 3. dostatečná kvantita a dobrá kvalita s vysokým podílem masa a klesajícím podílem mléka a obilovin; 4. racionální strava (Jeníček-Foltýn 2010:147). **Zděděný hlad** se týká dětí, které se v rozvojových zemích narodí s **nízkou porodní váhou** (pod 2,5kg) kvůli chabé výživě matek před a v těhotenství. Výsledkem je snížená imunita a vyšší kojenecká úmrtnost. Kolik dětí se v rozvojovém světě narodí s podváhou je těžké určit, protože většina z nich se po porodu neváží. Odhaduje se však, že jich bude až 11 milionů, z toho 40% v Indii. Téměř ¼ dětí do pěti let trpí v rozvojových zemích podváhou a nejčastěji podléhají průjmům, akutním respiračním onemocněním (angína, zánět průdušek a plic apod.), malárii a spalničkám (až 50% úmrtí do pěti let) (Jeníček-Foltýn 2010:159-160). Podvýživa u dětí vede k apatii, snížené schopnosti se soustředit a pamatovat si, což následně velice negativně ovlivňuje jejich školní docházku a pozdější uplatnění na pracovním trhu.

Vedle forem hladu hovoří FAO o **hloubce hladu**, což je průměrné množství energie chybějící podvyživeným, aby si zachovali tělesnou hmotnost při mírné zátěži. Za kritickou hranici se považuje deficit 300kcal/osoba/den. V subsaharské Africe ji převyšuje téměř polovina zemí, absolutně nejvíce postižených lidí je v Asii (Jeníček-Foltýn 2010:157). **Rozsah hladu** je kombinace podílu podvyživených na celkové populaci s hloubkou hladu. Výsledkem je rozřazení zemí do pěti skupin od A (nízký podíl podvyživených i hloubka hladu) do E (vysoký podíl podvyživených a hloubka hladu) (Jeníček-Foltýn 2010:157). FAO dále rozlišuje země, které dokáží zajistit **potravinovou bezpečnost**, tedy stálý přístup všech lidí k

dostatečné a kvalitní stravě, která uspokojí jejich výživové potřeby (FAO (2010): *The State of Food Insecurity in the World 2010*). Opakem je **potravinová zranitelnost** (či nedostatečnost).

5.2 ZÁKLADNÍ ČÍSLA

Podle zprávy FAO (*The State of Food Insecurity in the World 2010*) bylo v roce 2010 cca 925 milionů podvyživených lidí, 98% z nich v rozvojových zemích.

TAB 5.1 Počty chronicky podvyživených ve světě

	populace celkem v mil.	Počet podvyživených v milionech				Podíl podvyživených na celkové populaci v %			
		1990-92	1995-97	2000-02	2005-7	1990-92	1995-97	2000-02	2005-7
svět	6559,3	843,4	787,5	833	847,5	16	14	14	13
RTE	1275,6	16,7	19,4	17	12,3	-	-	-	-
RZ	5283,7	826,6	768,1	816	835,2	20	17	16	16

Zdroj: FAO (2010): *The State of Food Insecurity in the World 2010*. RTE včetně tranzitivních ekonomik bez asijských SNS, RZ včetně Zakavkazska a střední Asie.

Po nárůstu počtu hladových v letech 2006-2009, kdy vlivem světové ekonomické krize a růstu cen potravin překročil jejich počet miliardu obyvatel, došlo ke snížení, v absoltuních číslech však stále nad úroveň před krizí.

TAB 5.2 Počty chronicky podvyživených v rozvojových zemích

	populace celkem v mil.	Počet podvyživených v milionech				Podíl podvyživených na celkové populaci v %			
		1990-92	1995-97	2000-02	2005-7	1990-92	1995-97	2000-02	2005-7
V Asie	1402,1	215,6	149,8	142,2	139,5	18	12	10	10
JV Asie	555,5	105,4	85,7	88,9	76,1	24	18	17	14
J Asie	1520,1	255,4	252,8	287,5	331,1	22	20	21	22
St. Asie	58,7	4,2	4,9	10,1	6	8	9	18	10
S a St. Amerika	145,8	9,4	10,4	9,5	9,7	8	8	7	7

Karibik	34,4	7,6	8,8	7,3	8,1	26	28	22	24
J Amerika	375,9	37,3	34,8	33,8	29,2	12	10	10	8
Blízký východ	280,4	14,6	24,1	26,2	26,3	7	11	10	9
S Afrika	158,8	5	5,4	5,6	6,1	-	-	-	-
Subsah. Afrika	729,6	164,9	187,2	201,7	201,2	34	33	31	28
- st. Afrika	98,4	20,4	37,2	47	51,8	32	49	55	53
- V Afrika	252,8	76,2	84,7	85,6	86,9	45	44	39	34
- J Afrika	103,4	30,6	33,3	35,3	33,9	43	41	38	39
- Z Afrika	275	37,6	32	33,7	28,5	20	15	14	10

Zdroj: FAO (2010): *The State of Food Insecurity in the World 2010*. S a St. Amerika bez USA a Kanady, Blízký východ bez Izraele, J Afrika bez JAR.

Z tabulky je jasně patrné, že v podílu na celkové populaci jsou na tom nejhůře země střední Afriky, mezi které patří Kamerun (v letech 2005-7 21%), Středoafrická republika (40%), Čad (37%), Kongo (15%), Demokratická republika Kongo (69%) a výjimku reprezentující Gabon (výrazně pod 5%). Všechny tyto země kromě Kamerunu a Gabonu patří podle FAO do skupiny států, které se potýkají s tzv. **vleklou krizí**. Do ní jsou zařazeny země, ve kterých osm a více let (mezi 2001-2010) probíhá krize (válka či přírodní katastrofa), více než 10% rozvojové pomoci v nich jde na humanitární účely a jsou na seznamu zemí s nízkým příjmem a nedostatkem potravin. Takových států je v současné době identifikováno dvacet dva, drtivá většina z nich v subsaharské Africe: Afghánistán, Angola (5), Burundi (5), Středoafrická republika (5), Čad (5), Kongo (3), Pobřeží Slonoviny (3), KLR (4), Demokratické Kongo (5), Eritrea (5), Etiopie (5), Guinea (3), Haiti (5), Irák, Keňa (4), Libérie (4), Sierra Leone (5), Somálsko, Súdán (4), Tádžikistán (4), Uganda (4) a Zimbabwe (4). Číslo v závorce je zařazení do **kategorie zemí podle podílu podvyživené populace na celkové populaci státu** tak, jak je určuje FAO. Do skupiny s číslem 1 patří země, kde je méně než 5% podvyživených, číslo dvě s podílem 5-9%, tři 10-19%, čtyři 20-34% a pátá skupina patří zemím s více než 35% hladových. Podíl podvyživených je v těchto 22 zemích v rozmezí 14% (Pobřeží Slonoviny) až 69% (DRC). **Globální index hladu** (Global Hunger Index), který je kombinací dat o podvýživě, rozšíření podváhy a míry úmrtnosti dětí pod pět let věku, se u těchto zemí pohybuje od 14,5

(„vážený problém hladu“) u Pobřeží Slonoviny po 39,1 („extrémně alarmující problém hladu“) u Demokratického Konga. FAO ukazuje, že v zemích postižených vleklou krizí je průměrný podíl podvyživených osob 37%, zatímco v ostatních rozvojových zemích je to „pouhých“ 13% (FAO 2010:15). To vše samozřejmě negativně ovlivňuje ekonomiku těchto zemí a výrazně přispívá k jejich trvalé chudobě. Navzdory převažujícím záporům výzkumníci FAO a dalších organizací zdůrazňují, že „krize nemusí vést pouze k devastaci, ale mohou také přinést důležité pozitivní institucionální a sociální změny včetně společných aktivit“, které lidem pomáhají přežít (FAO 2010:25). Například na východě Demokratické republiky Kongo vznikly tzv. mírové rady, které lidem pomáhaly řešit spory o vlastnictví půdy, jiné místní spolky vytvořily systém mikrokreditů a poskytovaly farmářům informace o jejich právech. Místní organizace na jihovýchodě Sierry Leone v na diamanty bohaté oblasti Kona pomáhaly po válce mladým bývalým horníkům s návratem k farmaření. Mozambik je uváděn jako příklad země, která se dostala z vleklé krize. Od roku 1992, kdy mírové dohody ukončily třicetiletou občanskou válku, je pro Mozambik charakteristický ekonomický růst (cca 8% v letech 1996-2008). Díky přírůstkům obdělávané půdy a pracovní síly roste produkce potravin až o 5,6% ročně. S tím souvisí snižování počtu podvyživených a dětské úmrtnosti i zlepšování úrovně vzdělání. Mozambik sice zůstává na dolních příčkách indexu lidského rozvoje (HDI), ale politické reformy, makroekonomická stabilita a podpora ekonomických aktivit naznačují, že bude v dobře započatém trendu pokračovat (FAO 2010:43-44).

Ke znatelnému zlepšení situace došlo ve východní Asii, a to především díky snižování počtu hladovějících v Číně, kde jich v důsledku ekonomického rozvoje a zlepšování životních podmínek ubylo během patnácti let osmdesát milionů (tabulka 5.3).

V absolutních číslech „vede“ v počtu chronicky hladových jižní Asie, jejíž tři státy (Indie, Pákistán a Bangladéš) představují téměř 40% všech podvyživených v rozvojovém světě. V nich a Číně žije více než polovina podvyživených na světě. Spolu s Demokratickým Kongem (41,9 mil.), Etiopií (31,6 mil.) a Indonésií (29,9 mil.) žily v těchto zemích v letech 2005-7 dvě třetiny všech hladovějících.

TAB 5.3 Počty podvyživených ve vybraných zemích Asie

	populace celkem v mil.	Počty podvyživených v milionech		Podíl podvyživených na celkové populaci v %		Podíl na všech podvyživených v RZ, v %	
		1990-92	2005-7	1990-92	2005-7	1992-92	2005-7
Indie	1147,7	172,4	237,7	20	21	20,8	28,4
Čína	1328,1	210,1	130,4	18	10	25,4	15,6
Pákistán	169,5	29,6	43,4	25	26	3,5	5,2
Bangladéš	155,4	44,8	41,7	38	27	5,4	4,9
celkem	2800,7	456,9	453,2	-	-	55,2	54,2
Indie+ČLR	2475,8	382,5	368,1	-	-	46,2	44,5

Zdroj: FAO (2010): *The State of Food Insecurity in the World 2010*.

5.3 ZÁKLADNÍ PŘÍČINY NEDOSTATKU POTRAVIN

V letech 1995-2001 stoupla světová produkce potravin na obyvatele v průměru o 9,5%, přičemž k největšímu nárůstu došlo v Jižní Americe (22,6%), jihovýchodní a východní Asii (Jeníček-Foltýn 2010:152). Jaké jsou tedy hlavní důvody hladu, když ve světě dokážeme vyprodukovat dostatek potravin? Literatura uvádí několik základních příčin (viz Kuna 2010:202-270):

Chudoba: Světová banka definuje chudobu jako přežívání s méně než dvěmi dolary na den, extrémní chudobu pak jako přežívání s 1,25 dolaru na den. V roce 1981 žilo v extrémní chudobě 52% (1,9 mld.) obyvatel rozvojových zemí, v roce 2005 jejich podíl klesl na 26% (1,4 mld.). Po světové krizi se předpokládá, že tento podíl opět vzrostl. Počet lidí žijících v extrémní chudobě se významně snížil ve východní a jihovýchodní Asii (především díky hospodářskému růstu Číny). Naopak v jižní Asii zůstala situace v absolutních číslech téměř stejná a v subsaharské Africe počet extrémně chudých obyvatel dokonce vzrostl, i když se jedná stále o cca 50% populace.

Růst cen potravin: především během světové ekonomické krize, podle FAO až o 64% v letech 2002-2008. Ceny žene nahoru rostoucí poptávka po potravinách v lidnaté Číně a Indii, rostoucí ceny ropy (stroje, doprava), výkyvy počasí (sucho, záplavy či požáry v regionech,

kteřé vedly k nižší produkci než jsou dlouhodobé průměry u některých komodit) a v neposlední řadě také sporné využívání potravin pro výrobu **biopaliv první generace**, které také zvyšují poptávku po některých plodinách (cukrová třtina, kukuřice, pšenice apod.). V letech 2008-2010 se na výrobu biopaliv spotřebovalo 21% světové produkce cukrové třtiny a 11% cereálií a rostlinných olejů. Do roku 2020 má podle OECD-FAO tento podíl vzrůst na 30% cukrové třtiny, 13% cereálií a 15% rostlinných olejů (Agricultural Outlook 2011-2020, s.17 a 57-58). Cílem Evropské unie je 10% podíl biopaliv na pohonných hmotách do roku 2020. Podle mnohých odborníků tohoto cíle nemůže dosáhnout z vlastních zdrojů a vykupováním plodin z rozvojových zemí jednak zvyšuje ceny potravin a jednak přispívá k devastaci životního prostředí (např. další kácení deštných pralesů v Brazílii). Tato politika EU nyní čelí rostoucí kritice a sílí hlasy na její přehodnocení a změnu.

Vyšší ceny mohou být výhodné pro některé farmáře (i když je jejich zisk často snížen vysokými transakčními náklady), povzbudit investice a zvýšit produktivitu. Na druhou stranu jsou velice negativní pro chudé obyvatele měst a rozvojové země závislé na dovozu potravin, které musí dávat vyšší částky svých nízkých příjmů na potraviny (OECD-FAO Agricultural Outlook 2011-2020). Rostoucí ceny potravin zapříčinily mnoho protestů v rozvojových zemích (v roce 2011 například Jordánsko, Uganda, Súdán, Indie, Keňa, Bolívie a mnoho dalších).

Nedostatek nezávadné vody: především v zemích severní Afriky, Blízkého východu a jižní Asie, kde je vážný nedostatek vody pro zemědělské účely. Čím lepší mají státy přístup k vodě, tím nižší je úroveň podvýživy jejich obyvatel (Jeníček-Foltýn 2010:158). Nedostatek vody je často příčinou hladomoru (viz nejnověji Somálsko či Etiopie), a to především ve venkovských oblastech, kde jsou rodiny na zemědělské produkci přímo závislé. Subsaharská Afrika se potýká s nedostatkem nezávadné pitné vody, k níž má přístup přibližně 60% obyvatel (v roce 2006 byl světový průměr 86%, v RTE 97% a v RZ 82%).

Špatná infrastruktura: v mnoha rozvojových zemích jsou v některých jejich regionech přebytky potravin, které však není možné z důvodů špatné infrastruktury dopravit do míst, kde je potravin málo. Kromě toho v těchto zemích chybí sklady a zpracovatelské závody, které by potraviny zpracovaly a uchovaly. Nezanedbatelná část úrody tak zhnije či ji napadnou škůdci.

Konflikty: omezují zemědělskou produkci (například boje v Somálsku na počátku 90.let 20.století zhoršily již tak bídnou situaci po suchu a následné neúrodě). Uprchlíci přežívají v utečeneckých táborech, kde jsou závislí na humanitární pomoci. Ani skončení konfliktu často neznamená rychlou obnovu potravinové bezpečnosti (pokud vůbec existovala), a tato „nestabilita ohrožuje křehké demokracie v rozvojových zemích.“ (Kuna 2010:251).

Zahraniční obchod: celní ochrana byla v obchodu s potravinami snížena až v polovině 90.let 20.století během Uruguayského kola GATT, i tak ale zůstává vysoká. Zůstaly například exportní subvence či vysoká celní ochrana zejména ve vyspělých zemích. Výsledkem jsou dumpingové ceny při vývozu z RTE a omezení dovozu z rozvojových zemí, z nichž mnohé jsou na exportu svých zemědělských výrobků závislé (př. Malawi, Gambie, Djubuti, Burundi, Etiopie více než 80% podíl na veškerém vývozu). „Rozvinuté země tak destabilizovaly agrární trhy ve světovém měřítku“ (Kuna 2010: 259).

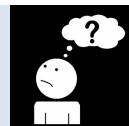
Autoři dále hovoří o nedostatečném využití půdy, nízké produktivitě v zemědělství, závislosti na monokulturách, nedostatku vzdělání atd.

SHRNUTÍ KAPITOLY

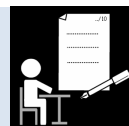
Výživový problém je dáván do souvislosti s růstem populace. Naše civilizace je však schopná vyprodukovat dostatečné množství potravin. Potravinový problém je tak především problémem distribuce zejména v rozvojových zemích, kde mnoho lidí trpí různými formami hladu. Přestože podíl hladových na světové populaci pomalu klesá, absolutní počty zůstávají na téměř stejné úrovni v porovnání s 90. léty minulého století. V posledních letech se situace zhoršila kvůli světové hospodářské krizi, která mimo jiné vedla k růstu cen potravin a zasáhla tak významně do života mnoha chudých rodin. Vedle chudoby a rostoucím cenám se mezi příčiny hladovění uvádí špatná infrastruktura, nedostatek nezávadné vody, neliberální mezinárodní obchod a konflikty. Řešení výživového problému proto lze hledat v liberalizaci obchodu se zemědělskými produkty, zlepšování infrastruktury, potírání chudoby, rozšiřování vzdělání apod.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV K ZAPAMATOVÁNÍ

- ✓ Potravinová bezpečnost, potravinová zranitelnost, globální index hladu

KONTROLNÍ OTÁZKY

- ✓ Vysvětlete pojem potravinová bezpečnost.
- ✓ Jaké jsou nejčastější formy hladu?
- ✓ Které státy mají nejvyšší podíl podvyživených a proč?
- ✓ Jaké jsou základní příčiny nedostatku potravin v rozvojových zemích?

KONTROLNÍ TEST**1. Co je tzv. chronický hlad?**

- a, náhlý naprostý nedostatek potravin
- b, nízký příjem některých hlavních složek potravin
- c, trvale nedostatečný příjem potravin

2. Jak definujeme potravinovou bezpečnost?

- a, stálý přístup lidí ke kvalitní stravě
- b, stálý přístup lidí k dostatečné a kvalitní stravě
- c, stálý přístup lidí k jakékoli i nevyvážené stravě

3. Nejvyšší podíl podvyživených na celkové populaci mají:

- a, státy subsaharské Afriky
- b, státy procházející tzv. vleklou krizí
- c, státy jižní Asie

4. Co nepatří mezi hlavní příčiny hladu?

- a, chudoba a růst cen potravin
- b, nedostatek nezávadné vody
- c, špatná infrastruktura

d, růst populace

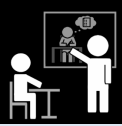
5. Globální index hladu je kombinací dat o?

- a, podvýživě, podváze a úmrtnosti dětí do 5 let
- b, podvýživě, podváze a úmrtnosti dětí do 10 let
- c, podvýživě, podváze a úmrtnosti dětí do 14 let

6. Kde je absolutně nejvyšší počet podvyživených na světě?

- a, v subsaharské Africe
- b, ve východní Asii
- c, v jižní Asii

6 ENERGIE A ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

VÝSTUPY Z UČENÍ	
<i>Po prostudování textu a vypracování úkolů v rámci této kapitoly</i>	
BUDETE UMĚT ✓ budete znát základní energetické zdroje ✓ seznámíte se s tzv. energetickou bezpečností na příkladu společné vnější energetické politiky EU ✓ získáte přehled o základních problémech životního prostředí	ZNALOSTI
BUDETE SCHOPNI ✓ rozlišit různé problémy RTE a RZ ✓ posoudit současné aktivity a snahy o řešení probíraných problémů	SCHOPNOSTI
ZÍSKÁTE ✓ možnosti sledovat hledání alternativních energetických zdrojů ✓ chápat některé konflikty jako soupeření o zdroje	DOVEDNOSTI

Literatura:

JENÍČEK, Vladimír; FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha: C.H.Beck, 2010, s. 180-267, 271-317.

Dále srovnajte:

CHEN, Man-Hua; KULHÁNEK, Jakub; THIM, Michal (eds.). *Energy Security in Central and Eastern Europe*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, 2008.

MOLDAN, Bedřich. *Globální problémy životního prostředí*. Praha: Karolinum, 2000, kapitoly 4-6.

6.1 ENERGETICKÉ ZDROJE

Energetické zdroje se dělí na **primární** (tak, jak je nacházíme v přírodě - voda, fosilní paliva atd.) a **sekundární** (primární, které prošly úpravou s cílem jejich efektivnějšího využití – koks, nebo odpady jiných postupů – např. dřevěné piliny). Dále je lze dělit na zdroje **obnovitelné** (sluneční, větrné, vodní, biomasa či geotermální) a **neobnovitelné** (tj. vyčerpatelné jako ropa, uhlí či zemní plyn). Energetika je velice důležitou součástí každého hospodářství a změny v tomto sektoru mají vždy silný ať už pozitivní či negativní vliv na další ekonomické aktivity (př. zdražení ropy se projeví v růstu cen potravin). Současná nestálost cen energetických zdrojů vytváří nejistotu a rizika pro producenty, obchodníky i konzumenty a má negativní dopad na potravinovou bezpečnost mnoha rozvojových zemí. Většina států závisí na dovozech energií z jiných, často politicky nestabilních zemí. Cílem politiků proto bývá snaha o co největší nezávislost a diverzifikaci dodávek, která by měla zajistit energetickou bezpečnost státu. Až 80% hrubé domácí spotřeby energie zajišťují neobnovitelná **fosilní paliva** (ropa, zemní plyn a uhlí), které podle výpočtů British Petroleum vystačí na několik desítek až stovek let při současné spotřebě (Jeníček-Foltýn 2010:185). Jedná se o hrubý odhad, neboť vedle nových nalezišť se zlepšují i technologie těžby, které vedou k větší výtěžnosti surovinových ložisek. Problémem není pouze jejich vyčerpatelnost, ale také koncentrovanost nalezišť, která mnohým státům energetickou nezávislost neumožňuje. Nejvíce ropy (30%) se těží v zemích na Blízkém východě (13% z toho v Saudské Arábii a 5% v Íránu). Rusko se na světové produkci ropy podílí 11% a zemního plynu 22%. Největším těžařem uhlí je s 36% Čína, i když zásoby uhlí jsou po světě rozprostřeny rovnoměrněji než ropa a zemní plyn.

Světová spotřeba energie vzrostla podle British Petroleum o 5,3% v roce 2010 (nejvíce od roku 1973), v zemích OECD o 3,5% a v ostatních zemích o 7,5%. Nejvíce se zvýšila v Číně, a to o více než 20% (viz BP Statistical Review 2010).

Ropa: její rostoucí cena (v 90.letech 20.století v průměru pod 20 USD za barel, nyní cca 100 USD za barel, cena se však rychle mění) je způsobená rostoucí spotřebou v Číně a Indii, zvyšováním rezerv, nestabilitou v zemích Blízkého východu a snižováním zásob v Severním moři. Spotřeba v Číně roste o 15% ročně (v USA o cca 2%) a ČLR se ve spotřebě dostala na druhé místo za USA (cca 25% světové spotřeby), když nedávno předběhla Japonsko. Podle předpovědí se blíží historický vrchol její těžby, a země OPEC, které na světový trh dodávají 1/3 ropy, nebudou za 10-15 let schopny uspokojit poptávku na „Západě“. Více než 22% ověřitelných zásob ropy se nachází v Saudské Arábii, 11% v Íránu, 10% v zemích bývalého SSSR, 9-10% v Iráku a Africe, 8% v Latinské Americe, Kuvajtu a SAE, 5% v Severní Americe a necelá 4% v Asii a Tichomoří. K největším producentům patří Saudská Arábie (12,9% v roce 2009, viz Key World Energy Statistics 2010), Rusko (11,8%) a USA (8,3%). Největšími spotřebiteli jsou USA, EU jako celek a Čína. Předpokládá se, že s pokračujícím ekonomickým rozvojem bude světová poptávka po ropě nadále stoupat (Jeníček-Foltýn 2010:186-190).

Zemní plyn: je na rozdíl od jiných paliv ekologický (neznečišťuje vzduch tak jako jiná fosilní paliva) s vysokou výhřevností a jeho prokazatelné zásoby neustále stoupají. Více než 70% z nich leží v Evropě či její blízkosti. Nejvíce v Rusku (téměř 27%), Íránu a Kataru (po cca 15%). Poptávka po něm roste, což se také odráží v růstu cen. Největšími producenty byly v roce 2009 USA (19,2%, viz Key World Energy Statistics 2010), Rusko (19%), Kanada (5,1%), Írán (4,6%) a Norsko (3,4%).

Uhlí: zejména díky asijským zemím roste i spotřeba uhlí, které je všech fosilních paliv nejméně ekologické. Největším producentem a zároveň spotřebitelem na světě je Čína (až 70% její celkové energetické spotřeby, až 50% uhlí spotřebuje na výrobu elektřiny). Tato vysoká spotřeba se projevuje v silném znečištění mnoha jejích měst. Ve většině RTE spotřeba uhlí klesá a mnoho uhelných dolů se zavřelo či se plánuje zavřít. V Německu poklesl jejich počet od roku 1945 ze 179 na 9. Přesto se ozývají hlasy na jejich znovuotevírání s cílem snížit závislost na ropě a zemním plynem. Spojené státy například z tohoto důvodu plánují výstavbu

92 nových tepelných elektráren. Proti těmto aktivitám se však stavějí ochránci životního prostředí.

Jaderná energie: na světové výrobě elektřiny se podílí cca 16% a je v některých zemích alternativou k tepelným elektrárnám. Pokud by země EU zrušily jaderné elektrárny a nahradily je opět klasickými elektrárnami, vzrostly by emise CO₂ při výrobě elektřiny o cca 50%. Názory na jadernou energetiku se liší. Rakousko je zemí bez funkčních jaderných elektráren, Německo chce podle posledního kontroverzního plánu svých zbývajících devět zavřít do roku 2022 a nahradit je spalováním zemního plynu a obnovitelnými zdroji. Jiné země naopak počet svých atomových reaktorů zvyšují (viz tabulka 6.1).

TAB 6.1 Počet jaderných reaktorů

USA	104/1	Kanada	18/2	Španělsko	8/-	Finsko	4/1	JAR	2/-
Francie	58/1	VB	18/-	Belgie	7/-	Maďarsko	4/-	Rumunsko	2/-
Japonsko	51/2	Německo	17/-	Tchajwan	6/2	Pákistán	3/1	Bulharsko	2/-
Rusko	32/10	Ukrajina	15/-	ČR	6/-	Argentina	2/1	Arménie	1/-
J.Korea	21/5	Čína	14/26	Švýcarsko	5/-	Brazílie	2/1	Nizozemí	1/-
Indie	20/6	Švédsko	10/-	Slovensko	4/2	Mexiko	2/-	Slovinsko	1/-

Zdroj: World Nuclear Association, data k 1.8.2011. Počet provozovaných reaktorů/reaktorů ve výstavbě

Vedle uvedených reaktorů ve výstavbě jich má Čína naplánováno dalších 52 a navržených 120. Indie má dalších 17 naplánovaných a 40 navržených. Nejvíce závislá na jaderné energetice při výrobě elektřiny je Francie, která jí v atomových elektrárnách vyrábí 74%. Za ní jsou se značným rozdílem Slovensko a Belgie (51%). Česká republika je s 33% na desátém místě a Německo spolu s Finskem na místě čtrnáctém s 28% (viz stránka WNA).

V současné době se věnuje velká pozornost obnovitelným zdrojům, které se na světové produkci primární energie podílejí asi 14%, z toho 80% biomasa a odpady, 16% voda a 4% ostatní obnovitelné zdroje. Na výrobě elektřiny se podílejí cca 19%, z toho 90% je voda, 5% biomasa a 3% ostatní (Jeníček-Foltýn 2010:199-200). **Vodní elektrárny** (akumulační umožňující stálou výrobu elektřiny a průtočné, které ji mohou vyrábět pouze při dostatku vody) se staví v závislosti na geografických podmínkách. Mohou být malé, pokrývající i

spotřebu jen několika domácností, nebo se může jednat o obrovské vodní plochy jako jsou přehrady Tři soutěsky v Číně (vůbec největší přehrada na světě) a v Asuánu (Egypt). Tato „veledíla“ jsou velice problematická a mají negativní dopady na životní prostředí. Čína nedávno přiznala, že přehrada Tři soutěsky může způsobit katastrofu nedozírných následků. Její stavba byla kontroverzní už od počátku. Byla schválena v roce 1992 (i když plány na její výstavbu sahají až k počátkům 20.století), ale třetina poslanců byla proti nebo se hlasování zdržela, což je v Číně výjimečné. Ze zatopeného území byly násilně vystěhovány miliony lidí a ti, kteří v jejím okolí zůstali, čelí sesuvům půdy a nedostatku zemědělské půdy. Čínské úřady se kromě ekologických problémů obávají možných konfliktů kvůli nedostatku zemědělské půdy. Nejvyšší podíl na produkci elektřiny mají vodní elektrárny v Norsku (98,5%, viz Key World Energy Statistics 2010), Brazílii (79,8%) a Venezuele (72,8%).

Spotřeba **biopaliv** roste zejména v USA, Brazílii a EU (více viz kapitola 5).

6.1.1 ENERGETICKÁ BEZPEČNOST EU

Každý stát se (alespoň teoreticky) snaží o energetickou bezpečnost. Zde pro ilustraci zmíníme pouze aktivity Evropské unie, která jako celek patří k největším spotřebitelům energetických zdrojů a její aktivity se bezprostředně dotýkají také České republiky.

O **energetické bezpečnosti** se v Evropské unii začalo hovořit na počátku 90.let 20.století a je definována jako „stav, kdy má národ a většina jeho obyvatel a podniků přístup k dostatečným energetickým zdrojům za rozumnou cenu bez rizika vážného přerušení dodávek“ (AMO 2007:89). O rizicích nadměrné závislosti se západoevropské země přesvědčily již v 70.letech během ropných krizí, které je donutily hledat nové zdroje i technické inovace na snížení spotřeby. V roce 2006 vydala Evropská komise poté, co Rusko zastavilo dodávky do Běloruska v letech 2002 a 2003 a na Ukrajinu v letech 2005 a 2006, Evropskou strategii pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii (European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy), která je základem společné vnější energetické politiky. Cílem je diverzifikace zdrojů, dialog s Ruskem, snížení závislosti na něm a spolupráce s producenty i tranzitními zeměmi. V EU se nachází málo světových zásob ropy i zemního plynu a následující tabulka ukazuje závislost na dovozu energetických zdrojů.

TAB 6.2 Země dovážející ropu, zemní plyn a uhlí do EU27, podíl v % na celkovém dovozu, 2007

ropa		zemní plyn		uhlí	
země	%	země	%	země	%
Rusko	34	Rusko	40,8	Rusko	26,2
Norsko	15,5	Norsko	26,7	JAR	21,5
Libye	10,2	Alžírsko	16,9	Austrálie	13,6
Saúdská Arábie	7,2	Nigérie	5,1	Kolumbie	13,5
jiné z BV	6,3	Lybie	3,3	USA	9,7
Írán	6,2	Katar	2,4	Indonésie	8,2
Kazachstán	3,4	Egypt	1,9	ostatní	7,3
Nigérie	2,8	Trinidad a Tobago	0,9		
ostatní	14,3	ostatní	1,9		

Zdroj: European Commission (2010): EU Energy in Figures 2010. DG TREN.

Země EU27 jsou jako celek na dovozu uhlí závislé ze 41%, ropy téměř z 83% a zemního plynu z 60%. Tato závislost však není stejná pro všechny země EU, což činí společnou vnější energetickou politiku těžkou, ne-li nemožnou. Vedle soběstačného Dánska a téměř soběstačné Velké Británie (na dovozu ropy závisí z 0,9% a zemního plynu na 20,3%) jsou zcela závislé Lucembursko a Kypr a silně závislé Irsko a Itálie. Česká republika je soběstačná ve spotřebě uhlí, ale závislá na dovozu ropy (96%) a zemního plynu (94%). Závislost je také rozdělena geograficky. Země západní Evropy dovážejí ropu a zemní plyn především ze zemí Blízkého východu, severní Afriky a Severního moře, zatímco země bývalého sovětského bloku a Německo dovážejí hlavně z Ruska a postsovětských republik. Tyto země (kromě Německa) spolu s Rakouskem, Slovinskem, Rumunskem (a Chorvatskem) nejvíce usilují o snížení závislosti na Rusku. Jedním z projektů je plynovod Nabucco, který má na evropský trh přivádět zemní plyn z Kaspiku přes Turecko a balkánské země do Rakouska a dále na západ. Výstavba by měla začít v roce 2013 a dokončena o čtyři roky později. V plánu je rovněž výstavba plynovodu Sarmatia, který má vést přes Kazachstán, Ázerbajdžán, Írán a Ukrajinu do Polska. Rusko na tyto plány odpovědělo plynovodem South Stream, který má

vést přes Černé moře do Bulharska a dále do Evropy přes Řecko a Itálii, a který má kompenzovat snížené dodávky po spuštění Nabucca. Je třeba však zdůraznit, že ani jeden z projektů ještě nezačal být realizován. Někteří autoři upozorňují, že se ve vztahu k Rusku nejedná o závislost ze strany evropských zemí, ale o vzájemnou závislost, neboť ruské plynovody i ropovody nedovolují diverzifikaci exportu (AMO 2007:95).

6.2 ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

„Jestliže přírodní národy a staré civilizace nepřivodily globální ekologickou krizi, tak to nebylo zásluhou jejich odpovědnosti a moudrosti, ale v důsledku nedostatečné síly a prostého faktu, že nebyly civilizacemi globálními“ (Jeníček-Foltýn 2010:274).

V roce 1968 vznikl tzv. Římský klub, jehož hlavním cílem je upozorňovat vlády na nebezpečí související s devastací životního prostředí. Rok 1972, kdy se uskutečnila Konference OSN o životním prostředí člověka, je považován za počátek komplexní environmentální politiky. Závěry konference, mezi které mimo jiné patří zařazení práva na čisté životní prostředí mezi základní lidská práva, se postupně začaly projevovat v národních legislativách některých zemí. Byl také založen Program OSN pro životní prostředí (UNEP), v roce 1983 Světová komise pro životní prostředí a rozvoj (WCED), v roce 1987 se poprvé objevil pojem trvale udržitelného rozvoje, ke kterému se mezinárodní společenství přihlásilo v roce 1992 na tzv. Summitu Země v brazilském Riu de Janeiru. Trvale udržitelný rozvoj znamená rozvoj bez zhoršování kvality životního prostředí a má čtyři cíle: sociální pokrok, účinná ochrana životního prostředí, uvážlivé užívání přírodních zdrojů a udržení vysoké a stabilní úrovně ekonomického růstu (Jeníček-Foltýn 2010:271-317).

Problémy životního prostředí se dělí do čtyř základních kategorií:

1. **ohrožení globálních biosférických systémů:** mezi ně patří znečištění atmosféry, hydrosféry a půdy, ubývání ozónové vrstvy či v současnosti diskutované a kontroverzní **klimatické změny**. V otázce klimatických změn neexistuje mezi vědci shoda, zda jsou způsobeny pouze člověkem, či dalšími přirozenými faktory, tedy zda jsou vytvořené a ovlivnitelné či přirozené a příliš se toho s nimi dělat nedá. Z toho vyplývají i rozporuplné postoje k tzv. **Kjótskému protokolu**, ve kterém se průmyslové země (Monako a Chorvatsko

neratifikovaly, USA nehodlají ratifikovat) zavázaly snížit emise skleníkových plynů o 5,2%, jenž podle některých odborníků klimatické změny způsobují. Snad nejznámějším kritikem tohoto postupu je Bjorn Lomborg, který v letech 2001 a 2007 vydal knihy *Skeptický ekolog* a *Zchlad'te hlavy*. Omezování emisí má podle Lomborga na klima zanedbatelný vliv (pokud by emise omezily všechny země, stoupla by teplota do konce 21.století o 2,42 °C místo o 2,6 °C) a navíc je neekonomické (nejvýnosnější je zastavení HIV/AIDS, které by přineslo na 1 USD 40 USD užitku, při snižování podvýživy připadá na 1 USD 30 USD užitku, u omezení emisí je na 1USD pouze 0,34 USD užitku). Vlády by se proto měly v první řadě zaměřit na taková opatření, která povedou ke zlepšení socioekonomických podmínek obyvatel (Jeníček-Foltýn 2010:226-229). Mezinárodní panel pro změny klimatu (International Panel for Climate Change) je vystaven sílící kritice zvláště po své poslední zprávě vydané v roce 2007, ve které podle odborníků cituje nejen vědecké studie, ale také mnoho článků a zpráv aktivistických a nátlakových skupin, což vede k pochybnostem o jeho objektivnosti.

Znečištění hydrosféry ovlivňuje mnoho obyvatel země a v některých oblastech je nedostatek vody zdrojem závažných konfliktů (př. Blízký východ). Jeníček s Foltýnem uvádějí tato alarmující čísla: 1,2 mld obyvatel nemá přístup k nezávadné pitné vodě, 2,4 mld lidí žijí bez možnosti hygieny, 41 tisíc lidí denně zemře na nemoci způsobené infikovanou vodou, odhaduje se, že v roce 2025 budou žít 2/3 světové populace v zemích s nedostatkem vody (s.235).

2. redukce biologického bohatství: dosud bylo poznáno 1,8 mil. druhů živočichů, rostlin, hub, bakterií atd. a biologové odhadují, že jich existuje dalších 4-40 milionů. Ztráta přirozeného prostředí kvůli zemědělství a dalším aktivitám je hlavní příčinou vymírání a ohrožení mnoha druhů. To vede k narušení přírodního řetězce a negativně ovlivňuje také člověka. Na konferenci v Riu de Janeiru podepsalo 169 států Úmluvu o biologické rozmanitosti, která spolu s dalšími dohodami pomáhá koordinovat aktivity na ochranu biodiverzity.

3. redukce přírodních zdrojů: například vody a obdělátné půdy. Pouze 2,6% veškeré **vody** na zeměkouli je sladká voda, 70% z ní se nachází v polárních oblastech a cca 30% v podzemí. Asi polovina ze zbývajících množství je v organismech, půdě a páře a pouze 0,1% je v jezerech či protéká řekami. Jeníček s Foltýnem citují World Water Vision, která v roce 2000

ukázala snižování množství vody na člověka. V roce 1950 připadlo 16,8 tis.m³ na osobu na rok, v roce 2000 6,8 tis.m³ a předpokládá se, že v roce 2025 to bude 4,8 tis.m³ (s.244). V roce 2000 vydal UNEP publikaci Global Environmental Outlook, v níž varuje před konflikty o zdroje vody, a to především v severní Africe, na Arabském poloostrově, Íránu, Iráku, Afghanistanu, Indii a Indočíně. Úbytek **orné půdy** je způsobem zástavbou a v suchých oblastech především rozšiřování pouští (dezertifikace, př. Sahara, pouště v Íránu a střední Asii, Gobi v Mongolsku, Taklamahan v Číně) a je spolu s nedostatkem vody a klimatickými změnami považován za nejzávažnější problém životního prostředí.

4. přímé ohrožení člověka: patří zde závadná pitná voda, růst množství odpadků, zhoršování ovzduší, živelné katastrofy, ekologické havárie a další. Například v nigérijském regionu Ogoniland došlo hlavně kvůli těžbě ropy k silnému znečištění vody a mnoho obyvatel je nuceno pít vodu obsahující velké množství karcinogenních látek. Kromě vody je zamořena také půda a podle odhadů si obnova těchto životně důležitých zdrojů vyžádá minimálně třicet let.

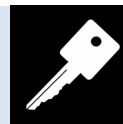
Celkově je horší situace v rozvojových zemích, kde jsou nejzávažnější problémy jiné než v rozvinutých ekonomikách. Značně zjednodušeně lze říci, že RTE trpí především emisemi, znečištěním vody a půdními erozemi, země Blízkého východu se potýkají s nedostatkem vody, zasolováním půdy a znečištěním způsobeným těžbou ropy, Asie zápasí s kyselými dešti, znečištěním přímořských oblastí a půdní erozí a Afrika má problémy s vysycháním půdy, nedostatkem nezávadné pitné vody a stejně jako Jižní Amerika s odlesňováním (Jeníček-Foltýn 2010:252).

SHRNUTÍ KAPITOLY

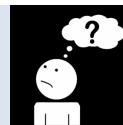
Energetický problém vyplývá z neobnovitelnosti mnoha energetických zdrojů, bez kterých se v současné době neobejdeme. Mezi ně patří ropa, zemní plyn a uhlí, jejichž zásoby jsou po světě rozmístěny velice nerovnoměrně a většina zemí závisí na jejich dovozu. Státy i přes tuto závislost usilují o energetickou bezpečnost, a to především diverzifikací svých zdrojů, která je nezřídka složitá, jak ukazuje příklad Evropské unie.

Zásoby neobnovitelných zdrojů budou podle odhadů vyčerpány během několika desítek až stovek let, proto se hledají nové možnosti využití obnovitelných zdrojů, jakými jsou například sluneční energie či biomasa. Tyto snahy jsou však někdy v rozporu s řešením jiných problémů, například výživového.

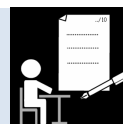
Právo na čisté životní prostředí bylo v 70. letech zařazeno mezi základní lidská práva. Devastaci životního prostředí lze pozorovat v ohrožení globálních biotických systémů, redukcí biologického bohatství a přírodních zdrojů, které vedou až k přímému ohrožení člověka. V otázce změny klimatu neexistuje mezi vědci shoda.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV K ZAPAMATOVÁNÍ

- ✓ Energetické zdroje, energetická bezpečnost, Kjótský protokol

KONTROLNÍ OTÁZKY

- ✓ Jak dělíme energetické zdroje?
- ✓ Co je cílem společné vnější energetické politiky EU a proč?
- ✓ Jak se mohou suroviny stát zdrojem konfliktů?
- ✓ Charakterizujte základní problémy životního prostředí.

KONTROLNÍ TEST**1. Co patří mezi primární energetické zdroje?**

- a, fosilní paliva a koks
- b, voda a vítr
- c, biopaliva a dřevěné piliny

2. Spotřeba ropy a dalších surovin v Číně:

- a, klesá
- b, je stále stejná
- c, roste

3. Co patří mezi neobnovitelné zdroje energie?

- a, voda a vítr
- b, biomasa
- c, fosilní paliva

4. Jaderná energie se na světové výrobě elektřiny podílí:

- a, méně než 10%
- b, méně než 20%
- c, cca 5%

5. Co předpokládá energetická bezpečnost?

- a, rozumnou cenu energetických zdrojů

- b, pouze dočasné vážné přerušení dodávek
- c, dostatek energetických zdrojů alespoň jednoho typu

6. Kjótský protokol:

- a, ratifikovaly všechny průmyslové země
- b, ratifikovaly všechny průmyslové země kromě USA, které tak učiní v roce 2012
- c, zavazuje průmyslové země snížit emise skleníkových plynů o 5,2%

7. Vypište čtyři základní kategorie problémů životního prostředí a krátce je definujte:

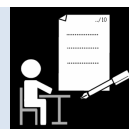
a,

b,

c,

d,

POZNÁMKY

KLÍČ K TESTŮM

Kapitola 1: 1c, 2b, 3d, 4c, 5c, 6d, 7a, 8c, 9a, 10c

Kapitola 2: 1b, 2c, 3b, 4a, 5d, 6a, 7b, 8b, 9d

Kapitola 3: 1c, 2c, 3b, 4d, 5b, 6c, 7d, 8c

Kapitola 4 : 1b, 2c, 3a, 4c, 5b, 6c, 7b, 8c, 9b, 10c

Kapitola 5: 1c, 2b, 3b, 4b, 5a, 6c

Kapitola 6: 1b, 2c, 3c, 4b, 5a, 6c

LITERATURA

- ANNAN, Kofi. *Prevention of Armed Conflict*. Dokument OSN A/55/985-S/2001/574, June 7, 2001.
- ANNAN, Kofi. *We the Peoples: The Role of United Nations in the Twenty-first Century*. Dokument OSN A/54/2000.
- Bible. Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 1995.
- BUTLER, Michael. U.S. Military Intervention in Crisis: An Empirical Inquiry of Just War Theory. *Journal of Conflict Resolution*, April 2003, Vol.47, No. 2, s.226-248.
- CIHELKOVÁ, Eva; KŘÍŽKOVÁ, Jana; KUNEŠOVÁ, Hana; MARTINČÍK, David. *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy*. Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 2001.
- European Commission. *EU Energy in Figures 2010*. Dostupné z WWW <http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/statistics/ext_renewables_gross_electricity_generation.pdf>, [cit. 2011-08-10].
- EVAN, Tomáš. Globalizace – vznik a podstata fenoménu. *Christican College, TEXTY 2*, 01/2010, s.2-5.
- EVAN, Tomáš. *K některým otázkám politické ekonomie přímých zahraničních investic*. Praha, 2006. Disertační práce (PhD). Vysoká škola ekonomická, Fakulta mezinárodních vztahů, Katedra mezinárodního obchodu.
- EVANS, Gareth et al (ed.). *The Responsibility to Protect*. Ottawa: International Development Research Centre, 2001. Dostupné také z WWW <<http://www.iciss-ciise.gc.ca/pdf/Commission-Report.pdf>>, [cit. 2008-08-30]
- FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION. *The State of Food Insecurity in the World 2010*. Dostupné z WWW <<http://www.fao.org/docrep/013/i1683e/i1683e.pdf>>, [cit. 2011-07-30].
- FIXDAL, Mona; SMITH, Dan. Humanitarian Intervention and Just War. *Mershon International Studies Review*, 1998, 42, s.283-312.
- FREDERKING, Brian. Constructing Post-Cold War Collective Security. *American Political Science Review*, August 2003, Vol.97, No.3, s.363-378.
- FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002.
- HARBOM, Lotta; WALLENSTEEN, Peter. Armed Conflicts, 1946-2009. *Journal of Peace Research*, July 2010, Vol. 47, no. 4, s. 501-509.
- HOLSTI, Kalevi. *International Politics: A Framework for Analysis*. Forth Edition, New York: Prentice-Hall, 1983.
- HUNTINGTON, Samuel. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001.
- CHEN, Man-Hua; KULHÁNEK, Jakub; THIM, Michal (eds.). *Energy Security in Central and Eastern Europe*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, 2008.
- INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. *World Migration Report 2010: The Future of Migration: Building Capacities for Change*. Dostupné z WWW <http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2010_ENGLISH.pdf>, [cit. 2011-07-25].
- JENÍČEK, Vladimír; FOLTÝN, Jaroslav. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha: C.H.Beck, 2010.
- KENNEDY, Paul. *The Parliament of Man: the past, present, and future of the United Nations*. New York: Random House, 2006.

- KEOHANE, Robert. *After Hegemony*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- KUNA, Zbyněk. *Demografický a potravinový problém světa*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010.
- KUPCHAN, Charles; KUPCHAN, Clifford. Concerts, Collective Security, and the Future of Europe. *International Security*, Summer 1991, Vol.16, No.1, s.114-161.
- LUND, Michael. *Preventing Violent Conflicts: A Strategy for Preventive Diplomacy*. Washington D.C.: USIP Press Books, 1996.
- MOLDAN, Bedřich. *Globální problémy životního prostředí*. Praha: Karolinum, 2000.
- ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ. Charta OSN a Statut mezinárodního soudního dvora. Dostupné z WWW <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojenych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>>, [cit. 2011-07-30].
- PATTERSON, Eric. *Just War Thinking: Morality and Pragmatism in the Struggle against Contemporary Threats*. Lanham MD: Lexington Books, 2009.
- POPULATION REFERENCE BUREAU. *World Population Data Sheet 2010*. Dostupné z WWW <www.prb.org/pdf10/10wpds_eng.pdf>, [cit. 2011-07-25].
- POPULATION REFERENCE BUREAU. *World Population Data Sheet 2005*. Dostupné z WWW <www.prb.org/pdf05/05worlddatasheet_eng.pdf>, [cit. 2011-07-25].
- ROBERTS, Adam. The So-Called Right of Humanitarian Intervention. *Yearbook of International Humanitarian Law*, 2000, Vol 3-2000, s.3-51.
- STELLNER, František a kol. *Hospodářské dějiny 16.-20.století*. Praha: VŠE, 2006.
- SWANSTRÖM, Niklas; WEISSMANN, Mikael. Conflict, Conflict Prevention, Conflict Management and Beyond: a conceptual exploration. *Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program*, concept paper 2005. Dostupné z WWW <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/ConceptPapers/2005/concept_paper_ConfPrev.pdf>, [cit. 2011-07-25].
- THAKUR, Ramesh; SCHNABEL, Albrecht (eds). *United Nations Peacekeeping Operations: Ad Hoc Missions, Permanent Engagement*. New York: United Nations University Press, 2001.
- THE WORLD BANK. *Global Economics Prospects Summer 2010: Fiscal Headwinds and Recovery*. Washington DC: World Bank, 2010.
- THE WORLD BANK. *World Development Report 2010*. Washington DC: World Bank, 2009.
- TOMEŠ, Jiří; FESTA, David; NOVOTNÝ, Josef. *Konflikt světů a svět konfliktů*. Praha: Nakladatelství P3K, 2007.
- UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT. *Trade and Development Report 2010: Employment, globalization and development*. New York: United Nations, 2010.
- United Nations Development Programme. *Human Development Report 2010: The Real Wealth of Nations – Paths to Human Development*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- United Nations. *United Nations Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines*. Dostupné z WWW <http://www.peacekeepingbestpractices.unlb.org/pbps/library/capstone_doctrine_eng.pdf>, [cit. 2009-04-15].
- WHEELER, N.J. *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- WIGHT, Martin. *Power Politics*. New York: Continuum, 2003.